म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय काव्य
सं. नं. १३२८
१५५६

REFBK-0009118
REFBK-0009118

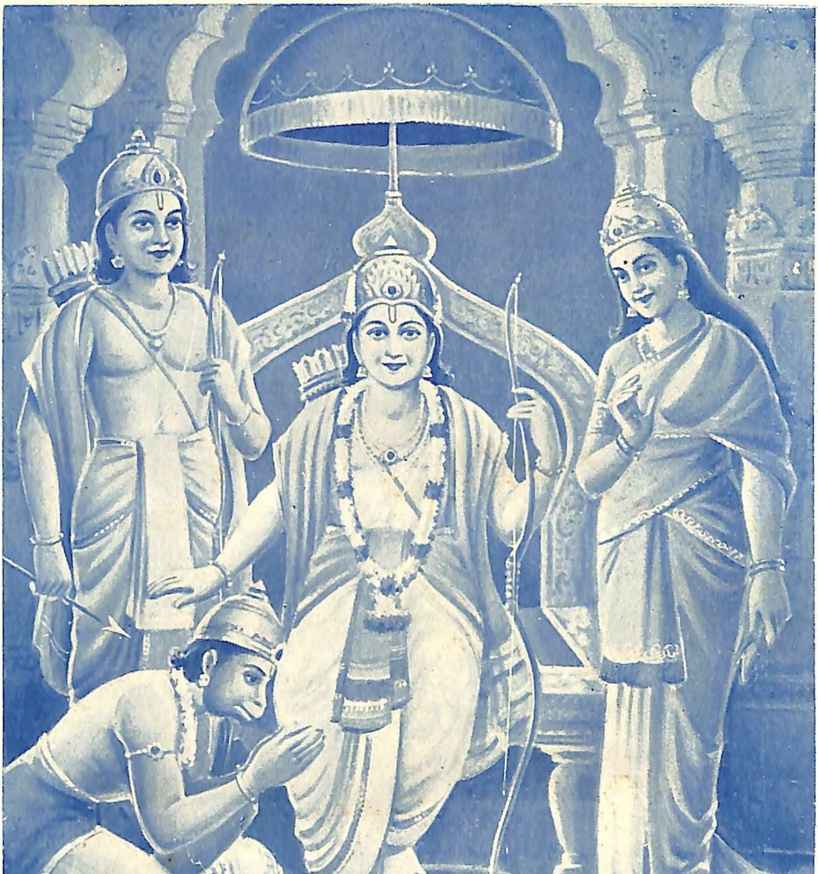

पूर्वार्ध

काव्य रामायण

— काव्यकल्पलता सारजाबाई बापट —

काव्य रामायण

(पूर्वार्ध)

कवयित्री

काव्यकल्पलता सारजाबाई आपट

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळ ३१०५
अनुक्रम २०७०५ वि:
क्रमांक ९३३८ नों. दि:
REFBK-0009118
REFBK-0009118
मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क्र. २९८

किं. १। रुपया] [सन १९५६

प्रकाशिका :
सौ. सावित्रीबाई ओंकार
जमखंडीकरांचा वाडा
४९५ शनिवार पेठ, पुणें २.

★

सजावट :
भय्यासाहेब ओंकार

★

सर्व हक्क सुरक्षित

★

मुद्रक :
चिं. ग. वझे
साधना प्रेस
३७४ शनिवार पेठ, पुणें २.

— ऋणनिर्देश —

● श्री. रा. शं. ऊर्फ अण्णासाहेब घोरपडे यांनीं मुद्रितें तपासून एक महत्त्वाची कामगिरी पार पाडली.

● श्री. व्ही. एम्. जोशी व डॉ. वा. भा. पाठक यांनीं मूळ काव्याचें हस्तलिखित वाचून कांहीं सूचना केल्या.

● माझे भाचे श्री. भय्यासाहेब ओंकार यांनीं पुस्तकाच्या चित्र-सजावटीचें काम पूर्ण केलें.

या सर्वांची मी आभारी आहें.

महामहोपाध्याय द. वा. पोतदार
यांचा पुरस्कार

'काव्यकल्पलता' सारजाबाई बापट यांचा परिचय रसिकमंडळास आज अनेक वर्षांपासून आहे. त्यांचीं 'काव्यकुसुमें' पुष्कळांनीं आस्वादिलीं आणि आस्वादून वाखाणलेलींहि पण आहेत. त्यांनीं नुकतेंच 'काव्यरामायण' (पूर्वार्ध) लिहून प्रसिद्ध केलें आहे. हा पूर्वार्ध बालकाण्ड, अयोध्याकाण्ड आणि अरण्यकाण्ड या तीन काण्डांचा असून त्यांत अनुक्रमें १३८+७२+५९=२६९ श्लोक विविध वृत्तांत गुंफलेले आहेत.

सारजाबाईंची सर्वच रचना सरळ, सुबोध अतएव प्रासादिक वर्गांत मोडण्यासारखी आहे. रचनेंतील सहजपणामुळें अर्थबोध होण्यास अगदीं कठीण जात नाहीं.

तसें म्हटलें तर रामायण हा विषय नवीन नाहीं किंवा सारजाबाईहि मराठी रसिकमंडळाला नवीन नाहींत, तशीच त्यांची काव्यरचनापद्धतिही नवीन नाहीं.

पण रामायण हा विषय नित्यनूतनच वाटतो. त्याची टवटवी युगायुगांतहि तरारत राहिली असल्याचा प्रत्यय येतो. मोरोपंतांनीं एकशेंआठ वेळीं रामकथा गायिली तरी त्यांची तृप्ति झाली नाहीं. 'श्रीरामायण गायिलें तरि पुनः गावेंचि ऐसें करी' अशी त्यांनीं परमेश्वराला प्रार्थना केली. संस्कृतांत तर वाल्मीकिमहर्षींचें रामायण सर्वमान्य आहेच, पण याच कथेला धरून शेंकडों आख्यानें, उपाख्यानें, चरित्रें, रूपांतरें होत आलेलींच आहेत. रामकथेची गोडीच अवीट आहे. गाणारे कवि कधीं कंटाळले नाहींत आणि ऐकणाऱ्या किंवा वाचणाऱ्या रसिकांचा किंवा भक्तांचा कधीं तुटवडा पडला नाहीं. जुने म्हटलेले कवि सोडले तरी अलीकडील काळांतहि रामायणापासून मिळणाऱ्या स्फूर्तीचा झरा आटलेला नाहीं. जुन्या कवींच्या चयनानें पांगारकरांनीं 'कविरामायण' तयार करून दिलें. मोरोपंती ओवीबद्ध आख्यानें होतीं. तरी 'झोंपाळ्यावरचे रामायण' हा मधुर ग्रंथ ओवींतच लिहून डॉ. मराठे यांनीं प्रसिद्ध केला. असें म्हटलें तरी चालेल कीं, जोंवर शरयू वहात आहे तोंवर अयोध्यापति रामचंद्राचा पावन आणि रसाळ कथाप्रवाहहि वहातच राहील, तो आटणार नाहीं.

सारजाबाईंनीं रामायणाचें जें मधुर रसायन सांप्रत सिद्ध केलें आहे तें अगदीं थोडक्यांत रामकथेची गोडी चाखावयास मिळावी या हेतूनें केलें आहे. भावभक्तीवर सारजाबाईंचा भर आहे आणि थोडक्या मोजक्या शब्दांत त्यांनीं रामकथा गुंफली आहे. आजचें युग गडबडीचें आहे. दीर्घश्रवण, दीर्घमनन या प्रकारांस वेळ मिळत नाहीं. यामुळें या छोट्या 'काव्यरामायणा'चा अशा लोकांना फार उपकार वाटणार आहे.

सारजाबाईंचें हें काव्यरामायण एखाद्या सुबकशा पुष्करिणीसारखें आहे. या पुष्करिणींत नक्र नाहींत, लाटा नाहींत, बुडण्याची तर काडीचीहि भीति नाहीं—बाकी रामकथेंत बुडल्यानें काय हानि आहे म्हणा!

अर्थांतरन्यासाचें मोरोपंती वळण सारजाबाईंनाहि लागलेलें या काव्यरामायणांत दिसून येतें. मुलांमुलींकडून हें 'काव्यरामायण' वाचवून घेतल्यास रामकथा आणि त्या कथेंतून घ्यावयाचा बोध दोहींचा लाभ सारजाबाईंच्या या प्रयत्नानें होईल. 'खरी उन्नती व्हावया बालकाला। दुरीं ठेवणें प्राप्त हो पालकाला॥' हें उदाहरण हेंच सांगतें.

एकाच घरांत दोन कलावंत असावे आणि एकानें शब्द गुंफून तर दुसऱ्यानें रेषा जोडून तोच विषय तितक्याच सहजतेनें किंवा लीलेनें खुलवून दाखवावा, तसा प्रकार येथें घडला आहे. शब्दांची चित्रकला मावशीनें खुलवली आहे तर चित्रांची शब्दकला भाच्यानें प्रकट केली आहे. तरुण आणि तरतरीत चित्रकार चि. भय्यासाहेब ओंकार यांनीं आपल्या कुंचल्यानें रामायण पूर्वार्ध चित्रित केला आहे. ही जोडी आणि त्यांची एकमेकांस झालेली जोड मोठी हृद्य वाटते आणि शब्दांनीं वा रेषांनीं या हृद्यतेचें आवाहन केल्यास तेंहि हृद्यच ठरेल यांत संदेह नाहीं.

सारजाबाईंची पठडी जुनी आहे आणि तिचीहि या नव्या युगांत गरज आहे, म्हणून काव्यरामायणाचा पुरस्कार उचित वाटतो.

लोककल्याण
७९१ शनिवार, पुणें २.

—दत्तो वामन पोतदार

बिहारचे माजी गव्हर्नर लोकनायक डॉ. बापूजी अणे यांचा अभिप्राय

काव्यकल्पलता सारजाबाई बापट यांचा मराठी वाचकांस परिचय करून देण्याचें कारण नाहीं. 'सचित्र काव्यकुसुमें', काव्यगुच्छ भाग १ ला हा त्यांचा ग्रंथ प्रसिद्ध झाल्यास बरींच वर्षे झालीं व त्या वेळींच त्याचा मराठी रसिकांच्या मनावर अनुकूल परिणाम झालेला होता व त्यांना 'काव्यकल्पलता' ही पदवी देऊन श्रीमत् शंकराचार्यांनीं त्यांच्या काव्याचा गौरव केला होता.

आतां त्यांचा काव्यरामायण हा दुसरा ग्रंथ प्रसिद्ध होत आहे, त्यामुळें त्यांच्या पूर्वलौकिकांत निःसंशय भर पडेल. रामकथा सर्व हिंदी जनतेस नित्य आकर्षण करणारी आहे. ती कथा सारजाबाईंनीं सुलभ पण प्रेमळ व भावपूर्ण भाषेंत वर्णिलेली या ग्रंथांत वाचकांस वाचावयास मिळेल.

त्यांच्या भाषेंत प्रसन्नता आहे व वाचकांच्या कानांत त्यांतील पद्याचा नाद सारखा घुमत राहतो. या गुणामुळें रामकथा घरोघर पसरण्यास फार उपयोग होईल. त्यांच्या हातून हा उद्योग पूर्ण होऊन उत्तरार्धहि लवकरच प्रकाशित होवो अशी इच्छा मी प्रदर्शित करतों.

भारतीय संस्कृतीचे संस्कार तरुण मुलांच्या मनावर दृढ होण्यास अशा पुस्तकाचा फार उपयोग होईल असें मला वाटतें.

मीं काव्यकल्पलता सारजाबाई यांचें या ग्रंथलेखनाबद्दल मनःपूर्वक अभिनंदन करून ही अल्पप्रशस्ति पूर्ण करतों.

श्रीसंत दासगणूमहाराज यांचा अभिप्राय

‘काव्यकल्पकता’ श्री. सारजाबाई बापट यांनीं लिहिलेलें श्लोकबद्ध रामायण वाचून पाहिलें. वाचीत असतांना तें खालीं ठेवूं नये असें वाटतें. अशा पडत्या काळांत सुद्धां स्त्रीसमाजांत अशा योग्यतेची बाई निघाली हें महाराष्ट्रास भूषण आहे. या बाईचें वर्णन कै. साहित्यसम्राट श्री. न. चिं. केळकर यांनीं करून धन्यवाद दिले आहेत. त्यांच्यापुढें मी काय लिहिणार ? एकंदरींत या बाईची कृति सर्व बाजूंनीं आदरणीय आहे.

* * *

श्रीसद्‌गुरु आबासाहेबमहाराज, चाफळमठाधिपति यांचा आशीर्वाद

काव्यकल्पलता चि. सारजाबाई बापट यांनीं रचिलेलें ‘काव्यरामायण’ (पूर्वार्ध) वाचून पाहिलें. आनंद वाटला. काव्य सहजसुलभ, भक्तिरसपूर्ण झालें आहे, त्यामुळें वाचकांचें मन सहज रमून जातें. अशा पुस्तकानें रामायणाचा प्रचार होऊन एक सांस्कृतिक कार्य केल्याचें पुण्य जोडलें जाणार आहे. श्रीसमर्थकृपेनें चि. सारजाबाईचे हातून उत्तरार्ध लवकरच पुरा होवो, असें इच्छितों.

अनुक्रमणिका

बालकाण्ड

क्र.	काव्यशीर्षक	पृष्ठ
१	नमन	१
२	क्रौञ्चवध	२
३	मदोन्मत्त रावण	३
४	रामावताराचें आश्वासन	४
५	श्रावणवध	६
६	वृद्धाचा शाप	८
७	कैकेयी - वरलाभ	११
८	पुत्रकामेष्टि	१२
९	पायसाची वांटणी	१३
१०	रामजन्म	१४
११	मारुतिजन्म	१६
१२	यज्ञरक्षणार्थ गमन	१९
१३	ताडकावध	२२
१४	यज्ञरक्षण	२४
१५	अहल्योद्धार	२६
१६	सीताजन्मकथा	२८
१७	स्वयंवर - मंडपांत	३०
१८	धनुर्भंग	३२
१९	परशुराम - गर्वहरण	३४

* * *

अयोध्याकाण्ड

क्र.	काव्यशीर्षक	पृष्ठ
२०	कुटिलमति मंथरा	३६
२१	कैकेयीचा हट्ट	३८
२२	वनवासाची तयारी	४०
२३	वनवासगमन	४३
२४	गुहकाचा भक्तिभाव	४५
२५	भरतविलाप	४७
२६	रामशोधार्थ भरत निघाला!	४८
२७	भरतभेट	५०
२८	पादुकादान	५२

* * *

अरण्यकाण्ड

२९	मायाविनी शूर्पणखा	५४
३०	शूर्पणखेचे नाक - कान कापले	५६
३१	रावणाची अभिलाषा	५८
३२	काञ्चनमृग	५९
३३	मारिचाचें कपट	६०
३४	सीताहरण	६२
३५	रामाचा शोक	६४
३६	जटायुवध	६५
३७	शबरीची भेट	६८

* * *

अर्पण-पत्रिका

होतीं वन्यफळें जरी शबरिचीं झालीं तुला मान्य तीं
भावाला भुलसी यथार्थ उपमा द्याया नको अन्य ती
साधीं तीं बदरी फळें रघुपती, त्वां चाखिलीं आदरें
विश्वासोन अशा कथेस·मग मीं धारिष्ट केलें खरें ॥ १ ॥

माझीं काव्यफळें रसाळ न जरी नाहीं नव्या कल्पना
नाहीं साध्य कला अलौकिक अशा हें मान्यही मन्मना
भक्तीभावबळें विशुद्ध हृदयें ही सारजा संप्रती
अर्पीं काव्यफळें रुचोत सदया आहे पदाला नती ॥ २ ॥

अनुक्रम ..... वि: .....
क्रमांक ..... नों: दि: .....

बालकाण्ड

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क. .....
संदर्भ शाखा (स्थळ प्रत)

नमन

(शार्दूलविक्रीडित)

आधीं वंदन भक्तियुक्त हृदयें श्रीमोरयाला करी
विघ्नें नाशुनि साह्य देइल तरी होतील कार्यें पुरीं ;
हंसारूढ सरस्वती नमितसें हो साह्य वागीश्वरी
हेतु श्रीप्रभु रामचंद्र-स्तवनीं तूं पूर्ण मातें करी ॥ १ ॥

वंदी सद्गुरु रामदासचरणीं तैसेच सीतापती
प्रार्थी रामकथा रसाळ परिनें गाण्यास द्यावी मती ;
भाग्यें रामकथा रचून तरले वाल्मीकि त्यां प्रार्थना
आशीर्वाद असो कथेस तुमचा, होवो पुरी कामना ॥ २ ॥

वंदी श्रेष्ठ कवी जगांत सगळे जे कीर्तिरूपें भले
ज्यांचें दर्शन तें कधीं न घडलें ग्रंथांतुनी पाहिले ;
भक्तीयुक्त मनें नमीन चरणां मातापित्यां प्रार्थना
आशीर्वाद असो सदैव तुमचा या रम्य रामायणा ॥ ३ ॥

* * *

क्रौञ्चवध

(शार्दूलविक्रीडित)

ऐका काव्यकला जगीं निपजली ती वाल्मिकिंच्या मुखें
झालें अद्भुत हो चरित्र म्हणुनी रामायणासारखें
आला जो घडुनी प्रसंग अगदीं कारुण्यकारी अहा !
तेणें वाल्मिकि वंदनीय म्हणुनी श्रेष्ठत्व पावे महा ॥ ४ ॥

क्रौञ्चाच्या युगुला वनीं विहरतां व्याधें तया पाहुनी
दुष्टत्वें शर सोडिला अचुक तो गेला नरा भेदुनी
आक्रंदे बहु आर्त काढुनि रवा पक्षीण ती त्या स्थलीं
प्रातःस्नान करावयास मुनिची स्वारी तिथें पातली ॥ ५ ॥

मादीचा स्वर ऐकतांच मुनिचें व्याकूळ झालें मन
वाणी जी स्फुरली तयींच घडलें हें रम्य रामायण
‘ हां, हां निंद्य कृती जगांत असली नाहीं, निषादा, बरी
कल्पांतीं न मिळे कृतीस असल्या नीचा प्रतिष्ठा खरी’ ॥६॥

ऐसा शाप मुखीं स्वयें उमटतां ध्यानस्थ झाले मुनी
क्रोधाला वश जाहलों, न बरवें, हें शल्य टोचे मनीं
झाले मग्न पुन्हा समाधि धरितां येई विधाता पुढें,
'होसी खिन्न कशास वाल्मीकि मुने, अद्भूत हें तों घडे ॥ ७ ॥

काव्यस्फूर्ति जगामधें प्रसवली वाणी तुझी कोमला
गावें रामचरित्र हा वर असो श्रेष्ठत्व लाभो तुला'
ठेवी हात शिरीं, 'भविष्य सगळें तें ज्ञात होवो तुला
होवो साह्य सरस्वती तव गिरा वाणी वदो वत्सला' ॥ ८ ॥

* * *

मदोन्मत्त रावण

(वसंततिलका)

होती विधीस करणें घटना जशी ती
वाल्मीकि ग्रंथ रचिती घडली तशी ती
पौलस्ति रावण पहा अतिमत्त झाला
घेई अजिंक्यपद प्रार्थुनिया विधीला ॥ ९ ॥

(इंद्रवज्रा)

ऐशा वरें रावण मत्त झाला
जाणी न देवादिक मानवाला
उच्छाद देई मुनि-तापसांना
तो यज्ञ मोडी करि थेर नाना ॥ १० ॥

तो इंद्रियें सर्वहि स्वैर सोडी
क्रौर्यें नभींचे ग्रहगोल झोडी
अंकीत ठेवी नवही ग्रहांना
सेवा तयांच्या करिं घेत नाना ॥ ११ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

तो उन्मत्तपणें नभांत शिरुनी देवादिकांना छळी
इंद्राला न पुसे, पुसे न विधिला, झाला असा तो बळी
त्यानें भ्रष्टविल्या कितीक अबला त्या शाप देती महा
'चांडाळा, छळिशी कुलक्षय तुझा डोळ्यांपुढें तूं पहा' ॥ १२ ॥

(भुजंगप्रयात)

न त्या ठाउका न्यायनीती झुगारी
दहा इंद्रियें सोडुनी मुक्त सारीं
म्हणोनी दशग्रीव हें नाम त्याचें
पुलस्ती कुलीं कर्म हें राक्षसाचें ॥ १३ ॥

* * *

रामावताराचें आश्वासन

(शार्दूलविक्रीडित)

झाला थोर अनर्थ पाहुन मही गोरूप घेवोनिया
जावोनी विधिला म्हणे, 'तुज कशी येई न माझी दया ?

सारें विश्व तुझें, कितीक करिशी निर्माण या भूतलीं
रक्षाया सकलां न शक्ति उरली सारी पहा वेंचली ॥ १४ ॥

पौलस्तीकुमरा न लेश भय तो उन्मत्त झाला महा
विध्वंसी मख तो छळीत अबला, मी त्रस्त झालें पहा
टाकी अस्त्र तुझें क्षणांत बुडवी सारी प्रजा ही जळीं
पाळावें सकलां कशास नुसता हा पाश माझे गळीं ॥ १५ ॥

ऐके वृत्त तिचें नितांत मग तो ब्रह्मा, विचारीं पडे
'क्षीराब्धीमधिं झोंपले मुररिपू जाऊं' म्हणे, 'त्यांकडे
मर्दाया अहिता समर्थ बसला वारील हें सांकडें
आम्ही अज्ञ खरे परंतु सगळे बोलूं तयाच्या पुढें' ॥ १६ ॥

क्षीराब्धीतटिं पातले विनविती, 'देवा, उठा सत्वरी
झाला रावण मत्त फार कसला उच्छाद हा भूवरी
यासाठीं कमलापते, झडकरी कांहीं करा योजना
भाराक्रांत धरा कृपा करुनिया वारा तिच्या यातना' ॥ १७ ॥

शेषांगावरुनी उठे झडकरी लक्ष्मीपती तेधवां
'झालें काय' पुसे, 'विचार कसला माझा विधात्या, हवा?'
सांगे वृत्त पित्याप्रती मग विधी बोले, 'धरा गोठली,
कैसें कार्य करूं? अधर्म सगळा झाला.' म्हणे, 'भूतलीं' ॥ १८ ॥

'जातों मीच' वदे, 'सुराज्य करण्या' तो शेषशायी तयां
'दुष्टां दंडुनिया स्वतंत्र घटना साऱ्यांसि दावावया'

'वत्से, शांत रहा' महीस वदले 'ऐसें विधात्या, करीं
सद्वंशीं अवतार होइल अशी सारी तयारी पुरी' ॥ १९ ॥

(इन्द्रवज्रा)

लक्ष्मी म्हणे, हो 'पुढती चलावें
संगेंचि देवा मजलागि न्यावें'
तो शेष बोले, 'मज बोलवावें'
लक्ष्मीपती सूचवि. 'सर्व यावें' ॥ २० ॥

(चामराख्य)

सूर्यवंश थोर त्यांत जन्म घे रमापती
शेष, शंख, चक्र हेच बंधु ज्यास शोभती
इंदिरा निरामया महीकुशींत सांपडे
तत्त्वनिष्ठ जो विदेह वाढली तयाकडे ॥ २१ ॥

* * *

श्रावणवध

(मालिनी)

दशरथ रविवंशीं तो अयोध्येंत राजा
नयनिपुण असोनी दक्ष तो राष्ट्रकाजा
परि मनिं बहु कष्टी पुत्रसंतान नोहे
मिळुन सुरपतीसें थोर ऐश्वर्य पाहे ॥ २२ ॥

रुचिर बहुत भार्या चित्त कोठें रमेना
निजमन रमवाया तो करी यत्न नाना
विचरत वनिं हिंस्त्रा शोधितां दूर जाई
मृगहि नच मिळे त्या श्वापदें अन्य कांहीं ॥२३ ॥

भटकत वनिं, जेव्हां सूर्य अस्तास गेला
रजनि पटल टाकी, गर्द काळोख झाला
निकट जलतडागीं वृक्षशाखेवरी तो
छपुनि मग अपेक्षा सावजाची करीतो ॥ २४ ॥

'बुड, बुड, बुड' ऐसा तोच आवाज आला
दशरथ शर सोडी वेधुनी त्या दिशेला
शर अचुक निघे तो भेदुनी वक्ष जाई
'हर हर भगवंता!' शब्द ये त्याच ठायीं ॥ २५ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

होतां वांच्छित जो पडेल श्रवणीं कीं श्वापदाचा ध्वनी
वाणी आयकता मनुष्य कळलें, अस्वस्थ झाला मनीं
तो खालीं उतरे, पळे लगबगा, आला ध्वनीं त्या स्थला
होतां विव्हल त्या नरा झडकरी मांडीवरी घेतला ॥ २६ ॥

बोले वाक्य हळू 'तुम्ही द्विजवरा, हो कोण सांगा मला
मातें श्वापद वाटलें शर तसें लक्षोनियां सोडिला

झालें तों विपरीत घात तुमचा केला अहाहा खरा
सांगा काय करूं उदार हृदयें बाप्पा, क्षमा हो करा !' ॥२७॥

आहें श्रावण मी जलार्थ फिरतां हो पातलों या स्थला
मातातात तृषार्त त्यांस सजलों पाजावयाला जला
दैवानें करणी विचित्र करुनी हा घात केला असा
वृद्धां त्यां न कुणीं जगीं मजविणें हें दुःख या मानसा ॥२८॥

आहां कोण तुम्ही तरी मज वदा मृत्यू कुणाच्या करें
येतो हा, अपराध लेश नसतां चित्ता कळों दे बरें !'
बोले त्या नृपती ' अजात्मज असे इक्ष्वाकु वंशांतला
नेणोनी तुजला पुनश्च विनवी अन्याय हा जाहला ' ॥२९॥

' हां हां सत्त्वगुणी नृपाळ म्हणुनी ख्याती तुझी मीं खरी
होती आयकिली क्षमा म्हणुनिया केली तुला मीं पुरी
आतां एक करी, तृषार्त पितरां नेवोनि देई जला
सांगावा प्रणिपात ' वाक्य वदुनी स्वर्गस्थ तो जाहला ॥३०॥

* * *

वृद्धाचा शाप

(मालिनी)

भरुनि जल निघाला भूप होवोनि कष्टी
दिसत तरुतळीं तों वृद्ध त्यांना न दृष्टी

कलश करिं पित्याचे देउनी स्वस्थ राही
पितिल जल, पुढें त्या सांगणें सर्व कांहीं ॥ ३१ ॥

(मंदाक्रांता)

बोलेना तो बघुन म्हणती 'श्रावणा, सांग बा रे
आणायाला जल तुज कसा वेळ हा लागला रे
वाटेमध्यें अवचित असें कोणतें विघ्न आलें
ऐकायाला श्रवण बघ हे फार आतूर झाले' ॥ ३२ ॥

माता बोले, 'वदसि न कसा पाडसा कोप आला
रात्रीं ऐशा तुज दवडिलें टोचितें मन्मनाला
सोडी रोषा जवळ तरि ये पाहुं दे चांचपोनी
नेतें बाळा, शिण तव लया दाबुनी पाय दोन्ही' ॥ ३३ ॥

(पृथ्वी)

नृपाळ तरि ना वदे. म्हणत ते, 'अबोला पुरे
वचास्तव तुझ्या पहा तृषित आमुचीं अंतरें
म्हणोनि वद बालका, जवळ ये, कसा रे दुरी
बसोनि, ममता किती बघसि का परीक्षा तरी' ॥ ३४ ॥

(मंदाक्रांता)

घेती ना ते जल बघुनियां राव दुःखीत होई
झालें जें तें अनुचित पडे सांगणें सर्व कांहीं
'आला मृत्यू' म्हणत 'तुमच्या श्रावणा मत् शरानें !
अन्यायी मी नमन करितों आपणां आदरानें' ॥ ३५ ॥

‘आला मृत्यू’ श्रवणिं पडतां माउली नेत्र झांकी
वृद्धालाही धिर न धरवे हातिचें नीर टाकी
बोले, ‘आहा नरमणि कुणी आमुचा शाप घ्यावा
यावा मृत्यू हरहर तुम्हां पुत्रशोकेंचि यावा!’ ॥ ३६ ॥

(मालिनी)

हुरहुर बहु लागे ऐकतां शापवाणी
हृदय कळवळोनी लोचनां येत पाणी
पुढति मग तयांचें और्ध्वदेहीक केलें
परतुन नगरीला भूप तो खिन्न चाले ॥ ३७ ॥

(वसंततिलका)

येतां वसिष्ठ गुरुला कळवी वृतांत
हा शाप दुर्धर म्हणे भयभीत चित्त
बोले वसिष्ठ, ‘नृपते नच शापवाणी
होईल पुत्र तुजला वर हाच मानी!’ ॥ ३८ ॥

(स्रग्धरा)

‘आतां त्वां आचरावा स्थिर मन करण्या पुत्रकामेष्टियज्ञ
पाचारावे ऋषी जे मखविधि करण्यालागि आधीक तज्ज्ञ
ऐकोनी सद्गुरूचें वचन मग नृपें त्या दिली मान्यता हो
हत्या झाल्या म्हणे ज्या, नुमजुनि परिही पाप तें नाश पावो ॥ ३९ ॥

* * *

कैकेयीवरलाभ

(स्रग्धरा)

युद्धासाठीं परी हो अमरपुरिहुनी बोलवी इंद्र त्यातें
स्नेहासाठीं व्रजाच्या झडकरि निघणें राजया प्राप्त होतें
सांगे तेव्हां वसिष्ठा 'उशिर न करणें यज्ञ साधावया तो
सामग्री सर्व आणा, अमरपुरिहुनी देउनी साह्य येतों' ॥ ४० ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

राणी आवडती स्त्रियांत सगळ्या ती कैकयी राजसा
मानी तो सुभगा, म्हणोनी तिज घे कीं प्राप्त व्हाया जया
शुक्राचार्य रणामधें अचुक तो मोडी रथाचा कणा
राणी कैकयि तो करें उचलुनी आधार दे त्या क्षणा ॥ ४१ ॥

झालें युद्ध पुरें, जयश्रि मिळुनी तो शूर योद्धा ठरे
आलें त्या कळुनी सहाय्य समयीं झाले प्रियेच्या करें
तेव्हां हर्षभरें म्हणे, 'गुणवती, तूं साह्य केलें महा!
मागे काय हवें, प्रसन्न बघ मी, देईन सारें तुला' ॥ ४२ ॥

तेव्हां हास्यमुखें नृपास बघुनी ती बोललीसे धवा
'द्यावें दोन वरां मला सुखविण्या मागेन मी तेधवां'
इंद्रें गौरविलें जयश्रिविभवें आला अयोध्यापुरीं
'आतां यज्ञ करूं' मुनीस वदला संतुष्ट तो अंतरीं ॥ ४३ ॥

* * *

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणें. स्थळप्रत.

पुत्रकामेष्टि

यत्नें शृंगऋषीप्रती कुलगुरू पाचारिती आदरें
ज्ञानी पाळित ब्रह्मचर्य मुनि तो घ्या यज्ञ त्याच्या करें
विद्वत्तेंत भले पढीक सगळे बोलाविले ते ऋषी
सामग्री बहु आणवी उणिव ती राहील सांगा कशी ॥४४॥

(स्रग्धरा)

कौसल्या ज्येष्ठ भार्या गुणवति दुसरी ती सुमित्रा उदारा
चातुर्यें कैकयी ती नृपमन रिझवी आवडे ती भ्रतारा
होत्या भार्या तयाला बहु परि सगळ्यांमाजि या श्रेष्ठ भारी
यज्ञासाठीं तयांना जवळ बसविण्या सद्गुरूला विचारी ॥४५॥

(वसंततिलका)

आज्ञा वसिष्ठ मग दे बघुनी भविष्या
'होतील पुत्र सुगुणी युवतींस ऐशा'
राण्यांसवेंच बसला नृप अर्चनातें
विद्वन्मणींस सगळ्या करि वंदनातें ॥ ४६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

तेव्हां यज्ञपती मनांत स्मरुनी राजा करी प्रार्थना
'होवो पुत्र गुणी अशीच मनिची माझ्या असे कामना'
अग्नी तुष्ट मनें तदा प्रगटुनी रायाप्रती बोलला
'देतो पायस हें प्रसन्न हृदयें राण्यांस दे आपुल्या' ॥४७॥

* * *

पायसाची वांटणी

(शार्दूलविक्रीडित)

अग्नीला नमुनी प्रसाद मग तो घेई तयाच्या करें
राण्या आवडत्या तिघींस दिधला वांटोनिया आदरें
राणी कैकयिचा प्रसाद हिरुनी तो, घार गेली वरी !
दैवाची करणी विचित्र घटना झाली जणूं त्या परी ॥४८॥

गेली घार त्वरें उडोनी वरती घेवोनि त्या पायसा
वारा काढुनि घे मुखांतुनी तिच्या होतां टपोनी जसा
होवो पुत्र म्हणोनिया तप करी ती अंजनी वानरी
हर्षे मारुत पायसा उचलुनी वोपी तियेच्या करीं ॥ ४९ ॥

नेला भाग म्हणोनिया प्रियतमा राणी रुसे कैकया
कौसल्या महिषी सुशील बहु ती येई तियेला दया
बोले ती पतिला 'प्रसाद तिजला माझ्यांतुनी द्या तरी'
'द्यावें पायस यांतलें' विनवणी राणी सुमित्रा करी ॥५०॥

(स्रग्धरा)

संतोषें राव चित्तीं पुढति करितसे वांटणी पायसाची
प्याल्या हर्षे तिघीही मधुतर गमली त्यां रुची अमृताची
आलें कांहीं दिसांनीं कळुन दशरथा संभवे गर्भ त्यांना
डोव्हाळे त्यां पुसोनी रिझवित मग तो योजुनी यत्न नाना ॥ ५१ ॥

* * *

रामजन्म

(शार्दूलविक्रीडित)

कौसल्या नव मास पूर्ण भरतां उल्हासली अंतरीं
माता होइन मी कधीं स्वतनया घेईन मांडीवरी
ऐसें भावित तो प्रकाश पसरे दृष्टीपुढें त्या क्षणीं
तेजस्वी बहु दीप्तिमान प्रगटे मूर्ती जणूं त्यांतुनी ॥ ५२ ॥

(भुजंगप्रयात)

चतुर्भूज मूर्ती पुढें ठाकले ते
चमत्कारली ती करी विस्मयातें
कळेना म्हणे भेटले देव मातें
अकस्मात, मी बाळ वांच्छीत होतें ॥ ५३ ॥

(चामराख्य)

बाळरूप कोवळें हास्यवदन साजिरें
दिव्यनेत्र पाहतांच हर्ष अंतरीं भरे
पीत वस्त्र लेउनी कटीं सुवर्ण मेखळा
वैजयंति माळ दिव्य शोभवीतसे गळा ॥ ५४ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

वंदाया प्रभुला विनम्र हृदयें जोडीतसे दो भुजां
आला तो श्रवणीं मधूर रव कीं, 'मी बाळ आई तुझा'
'आई' हें वच ऐकतांच मनिच्या हेलावल्या भावना
भासे स्वप्नदशा सुषुप्ति न कळे ऐसें विचारी मना ॥ ५५ ॥

(चामराख्य)

बाळ तें कुशीमधें 'टँहाटँहा' असें करी
दासि बोलल्या तियेस बाळ हें पहा तरी
बाळरूप गोजिरें पुढ्यांत पाहतां क्षणीं
हर्ष माइना मनांत गुंग दीर्घ चुंबनीं ॥ ५६ ॥

'राजपुत्र जन्मले !' ध्वनी उठे चहूंकडे
हर्षभरित अंतरे, वाजताति चौघडे
मध्य रात्रि हो प्रसूत जाहले तिला जुळें
कैकयीस पुत्ररत्न वृत्त गोड आगळें ॥ ५७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

वार्ता मंगल ऐकतां नृपतिच्या हेलावल्या भावना
वाटे भाग्य खरें प्रभूच पुरवी माझ्या मनःकामना
झाला उत्सुक पुत्रमुख बघण्या अंतःपुरा ये, म्हणे-
पाचारा गुरुंना कुणी झडकरी पुत्रावनाकारणें ॥ ५८ ॥

देखोनी तनया कृतार्थ हृदयें लावी मधू तो मुखीं
'बाळांनो, पुरवीन कोड तुमचें आतां असावें सुखी'
दानें देउन याचकां सुखविलें आनंद मोठा करी
उत्साहें नटल्या दिशा सकलही तैशी अयोध्यापुरी ॥ ५९ ॥

केले नामविधी यथार्थ परिनें ते बारशाचे दिनीं
कौसल्यासुत रामचंद्र पहिला तो श्रेष्ठ साऱ्यांहुनी

सौमित्रेय सुलक्ष लक्ष्मण असे शत्रुघ्न नामें तिजा
राणी कैकयिच्या सुता भरत, हीं नामें दिलीं आत्मजां ॥६०॥

* * *

मारुतिजन्म

(शार्दूलविक्रीडित)

गेला कैकयिचा प्रसाद पडला जो अंजनीच्या करीं
झाली गर्भवती तयीं प्रसवली वायूसुता वानरी
झाल्या जन्मघडीस जो तनय तो नाचे उडे बागडे
धांवे सूर्य धरावयास गगनीं भक्षावया त्याकडे ॥ ६१ ॥

(चामर)

बाल तें बलाढ्य फार अंजनीस नावरे
सूर्य त्या करील भस्म या भयेंच घाबरे
झेप घेत उंच उंच देव सर्व पाहती
ओढवेल हा अनर्थ बोलले बृहस्पती ॥ ६२ ॥

इंद्र जाहला पुढें करांत वज्र घेउनीं
मारितां मुखावरी पडे क्षणांत मेदिनीं
वायु धांवला सुमूर्त अंकिं बाळ घेतलें
कोपविष्ट हो तटस्थ विश्व तें विसांवलें ॥ ६३ ॥

पाहतां अनर्थ हा विरंचि येत धांवुनी
विघ्न हें विलोकितांच इंद्र खोंचला मनीं
मारुतास शांतवीत ब्रह्मदेव आदरें
बाळ हें पराक्रमी म्हणे करीन मी बरें ॥ ६४ ॥

शस्त्रघाव बैसला हनूवरी तया स्थला
स्पर्शतांच ब्रह्मदेव शुद्धि पूर्ण पावला
मारुतास हर्ष हो कवळुनी तयाप्रती
कौतुकेंच बोलला 'महा बलाढ्य मारुती' ॥ ६५ ॥

(भुजंगप्रयात)

हनू चेपली वज्र आघात जेणें
हनूमंत हें प्राप्त हो नाम तेणें
तसा लाडका पुत्र तो मारुताला
म्हणोनी पडे मारुती नाम त्याला ॥ ६६ ॥

* * *

विश्वामित्राचें आगमन

(भुजंगप्रयात)

अयोध्यापुरी वाढती बाळ चारी
सुखें खेळती खेळ नाना प्रकारीं
नृपें काळजी घेतली रक्षणाची
तशी दक्षता राखिली शिक्षणाची ॥ ६७ ॥

वसिष्ठा-करें वेदविद्याप्रवीण
करी तज्ज्ञही शस्त्रविद्येंत पूर्ण
तसे धाडिले देशपर्यांटनातें
सवें सैन्यही देउनी रक्षणातें ॥ ६८ ॥

गुणग्राहि ते जाहले शूर मोठे
बघोनी नृपा धन्यता फार वाटे
अवज्ञा तयां ठाउकी ना कुणाची
मनें राखिती माउली-तात यांचीं ॥ ६९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

विश्वामित्र मुनीस वृत्त कळलें सर्वज्ञ बाळें गुणी
नेऊं अस्त्रकला तयां शिकविण्या इच्छा धरोनी मनीं
साकेतीमधिं पातला नृप बहू वंदी तया आदरें
' झालें दर्शन हेतु काय मनिंचा सांगा मला तें बरें ' ॥ ७० ॥

(चामर)

' मागणें असे परी मनांत किंतु ये तरी
मान्य म्हणसि तूं जरी, मागतो नृपा तरी '
हात जोडुनी वदे नृपाळ ' काय हो उणें
द्यावयास सिद्ध मी गमेल तेविं मागणें ' ॥ ७१ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

' आम्हीं यज्ञ अरंभिला परि तया सिद्धीप्रती न्यावया
नाहीं योग्य कुणी, निशाचर तिथें येतात पीडावया

देती त्रास बहू कुटील कुमती नाना रुपें घेउनी
अस्थींचे तुकडे रुधीरमय ते वेदीवरी टाकुनी ॥ ७२ ॥

राया, क्षत्रिय तूं जरी म्हणविशी हें मागणें रे तरी
रक्षाया मम यज्ञ दोन कुमरां सोंपीव माझ्या करीं'
वाक्या आयकतां नृपाळ अगदीं उद्विग्न झाला खरा
'कैसें मान्य करूं!' म्हणे 'मुनिवरा, मातें क्षमा हो करा ॥ ७३ ॥

बाळें सान तशीं सुकोमल अती तीं प्रीय प्राणांहुनी
शीतोष्णां वनिं साहतील तरि कां!' येतात शंका मनीं
'येतों मीच ससैन्य, शासिन तयां, रक्षीन यज्ञाप्रती
नाहीं धीर मला मुलें दुरविण्या आहे तुम्हांला नती' ॥ ७४ ॥

(चामराख्य)

कोपला ऋषी म्हणे, 'नसेल द्यायचें तुला
सांग स्पष्ट, कां उगाच वंचितोस रे मला'
ऐकतांच वाक्य हें नृपास खेद वाटला
अश्रु येत लोचनांत सद्गदीत दाटला ॥ ७५ ॥

* * *

यज्ञरक्षणार्थ गमन

(भुजंगप्रयात)

वसिष्ठें तदा राजया शांतवीलें
म्हणे 'आपुल्या बोलण्या न्यून आलें

तुझें मागणें माग मी सर्व देतों
न देणें, नृपा, हा महादोष होतो ॥ ७६ ॥

असे योग्यता त्या महर्षीस भारी
करी मागणें मान्य तें सौख्यकारी
खरी उन्नती व्हावया बालकाला
दुरी ठेवणें प्राप्त हो पालकाला ' ॥ ७७ ॥

(मालिनी)

दशरथ मग बोले ' बोलवा त्या मुनींना
व्यथित मन परी मी देतसें बालकांना '
परतुन मुनि येतां बोलले ' मान्य केलें
वचन मम नृपाळा, त्वां कुला भूषवीलें ' ॥ ७८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

बोले वंदुनिया मुनीस मग तो ' न्यावें तुम्हीं बालकां '
भेटावे मजला सुखें पुनरपी प्रार्थी जगच्चालका
' देसी पुत्र जरी गुणज्ञ बहु जे श्रीराम सौमित्र दे
चिंता तूं लवही नृपा, नच करी पाळीन मोठ्या मुदें ' ॥ ७९ ॥

(कामदा)

बाल आणवी भूप त्या स्थला
आश्रमा मुनी येत न्यायला

आदरें मुलें त्यास वंदिती
तोषले ऋषी बघुनिया रिती ॥ ८० ॥

भूप बोलला, ' या ऋषींसवें
यज्ञ रक्षणा जायला हवें
शत्रु जिंकण्या ज्ञात ज्या कला
संधि पातली दाखवायला ॥ ८१ ॥

मराठी ग्रंथ संग्रहालय
दा. क्र.

माउलीस या पुसुन सत्वरी
चापबाणही घेउनी करीं '
हर्षखेद ते नाहिं अंतरीं
बाळ चालले योगियां परी ॥ ८२ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

आज्ञाधारक तीं मुलें जननिला वंदोनिया पातलीं
राजानें स्वकरीं धरोनि मुनिच्या ओटीमधें घातलीं
' चिंता तूं न करी ' मुलांसह निघे आश्वासुनी या परी
बोले भूप तया ' जयश्रि वरुनी यावें गृहीं लौकरी ' ॥ ८३ ॥

(कामदा)

बाळ भागले चालतां पदीं,
मंदवाहिनी पातली नदी
सांजवेळ ती जाहली पुरी
अर्घ्य देत ते त्या नदीतिरीं ॥ ८४ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

वात्सल्यें वदती मुनी “ नृपसुता सांगेन तुम्हांप्रती
विद्या जी अतुला ‘ बला, अतिबला ’ रक्षील जी संप्रती
विद्या जी जपतां क्षुधाशमन हो, नेदी तृषा त्रास ती
शीतोष्णें वनिच्या कदन्न विषयीं नाहीं तुम्हांला भिती ” ॥८५॥

केली साध्य कला कुशाग्र मतिनें श्रद्धा वसे अंतरीं
वाक्यें सद्गुरुचीं प्रमाण म्हणतां आत्मोन्नती हो खरी
सोडोनी शरयूतटास पुढती सूर्योदयीं चालती
मार्गीं त्यां दिसलें मनुष्यविन जें कांतार मोठें अती ॥ ८६ ॥

* * *

ताडकावध

(कामदा)

निर्मनुष्य हें रान कां असें
रामचंद्रजी गाधिजा पुसे
बोलले ऋषी ‘ सांगतों कथा
क्षात्रधर्म तूं दाखवी अतां ॥ ८७ ॥

(भुजंगप्रयात)

महाराक्षसी या वनीं एक आहे
मनुष्यास ती सर्वदा भक्षिताहे

असे ताटिका नाम कैदाशिणीला
वधावी तुवां त्या अशा डाकिणीला ' ॥ ८८ ॥

असें बोलती देखिली दूर त्यांनीं
महाराक्षसी येतसे त्या ठिकाणीं
दिसे हत्तिणीसारखें पोट मोठें
वपू सर्वही पर्वताकार वाटे ॥ ८९ ॥

कटीं खोविलीं आंतडीं मानवांचीं
नरां भक्षिते ही जणूं साक्ष त्याची
शिरीं मोकळे केस पिंजारलेले
मुखांतून वक्षःस्थळीं जीभ लोळे ॥ ९० ॥

(भुजंगप्रयात)

अशी ' ताटिका येतसे धाउनीया
वधाया तिला सज्ज हो रामराया
करी खड्ग सौमित्र घे सांवरून '
क्षणामाजि हो छेदिले नाककान ॥ ९१ ॥

तसा राघवें सोडिला एक बाण
उरीं छिद्र कासावले पंचप्राण
महीं कोसळे मृत्युनें गांठियेलें
मुनी हर्षले जाहले नेत्र ओले ॥ ९२ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

बोले गाधिज 'ताटिका वधुनियां सत्कृत्य केलें खरें
झाला हा सुमुहूर्त राक्षसवधा तें कार्य होणें पुरें
चातुर्यें बहु लक्ष्यवेध धरुनी सोडोनि बाणाप्रती
केलें भग्न तिला कळोन चुकलें ही तो अगम्या कृती' ॥९३॥

* * *

यज्ञरक्षण

(शार्दूलविक्रीडित)

'आतां अस्त्रकला तुम्हां शिकविणें ज्या ज्ञात साऱ्या मला
वायू-अस्त्र तसेंच, मादन दुजें, अग्न्यस्त्र देतों तुला,
आथर्वांतिल वेदमंत्रहि दिले जे श्रेष्ठ युद्धांतले
सारे आदरिले वृथा दवडिले नाहीं मुळीं त्यांतले' ॥ ९४ ॥

विद्या त्या शिकुनी त्रिवर्ग मग ते सिद्धाश्रमा पातले
पाहोनी सुमुहूर्त गाधिज मुनी यज्ञाप्रती बैसले
अग्नि प्रज्वळिला पवित्रपण ये वेदीचिया भोंवतीं
मंत्रोच्चार यथाविधी करुनिया देतात पुण्याहुती ॥ ९५ ॥

सौमित्रासह रामचंद्र फिरती वेदीचिया भोंवतीं
रात्रंदीन उभे धनुष्य धरुनी योद्धे महा शोभती

येती राक्षस नित्य विघ्न करण्या त्या आश्रमाभोंवतीं
मंत्राचे जयघोष येत श्रवणीं ते सर्व आनंदती ॥ ९६ ॥

आतां विघ्न करावयास बरवी आली असे पर्वणी
नाना वेष धरोनि येत पुढति ते अंतराळांतुनी
आला राक्षस ताटिकातनय तो नामें सुबाहू भला
तैसा मातुल तो बलाढ्य खल जो मारीचही पातला ॥ ९७ ॥

(चामराख्य)

दैत्य दूर पाहतांच वायु-अस्त्र सोडिलें
दूर त्यास नेउनी महीवरीच पाडिलें
एक चाप ओढितां अनंत बाण वर्षती
येउं नेदि राक्षसास खुंटवीतसे गती ॥ ९८ ॥

बाणझोत चालले सुबाहु तो पडे क्षितीं
घाय थोर जाहला तसाच मारिचाप्रती
रक्षितात यापरी उभे सदां रघूपती
क्षात्रतेज दाखवोनि राक्षसा दिली गती ॥ ९९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

झाला यज्ञ पुरा कृतार्थ हृदयीं गाधीज झाले अती
‘ योद्धे थोर तुम्ही ’ सुहास्यवदनें बाळांस संबोधिती
आतां निर्भयता विहार करण्या सिद्धाश्रमा पातली
‘ योद्धे वीर महा जयश्रि नवरी तुम्हांप्रती लाभली ’ ॥१००॥

होते दैत्यभयें लपोनि बसले ते द्वीजही पातले
‘ झालें शासन राक्षसांस ’ म्हणती ‘ होते अती मातले ’
योद्धे सानवयी बघोन मग त्यां आश्चर्य वाटे अती
‘ आले मानवरूप देव ’ म्हणती त्या बालकां वंदिती ।।१०१।।

* * *

अहल्योद्धार

(शार्दूलविक्रीडित)

विश्वामित्र मुनी म्हणे, ‘ रघुपती सौमित्र जाऊं चला
सीतेच्या वरनिश्चयार्थ जनकें पाचारिलें मंगला ’
आज्ञाधारक ते कुमार निघती जाया मुनीसंगतीं
मार्गीं गाधिज त्यां प्रसन्न मतिनें गोष्टी बहू सांगती ।।१०२।।

होती एक कुटी भकास नव्हतीं तेथें कुणी माणसें
पाहोनी गुरुला पुसे रघुपती, ‘ कां जाहलें हो असें ?’
‘ शापानें घडती अनर्थ कसले दावीन तुम्हा चला
शापी गौतम तो प्रियेस, पडली तेथें अहल्याशिला ।।१०३।।

(चामराख्य)

इंद्र भ्रष्टवी सतीस गौतमास जों कळे
क्रोधयुक्त त्या ऋषीस दोषि कोण नाकळे
इंद्र थोर पातकी असोन शापिली सती
जाहली शिला तिथेंच रुक्ष रान भोंवतीं ।।१०४।।

क्रोध संपतां मुनी विचार मानसीं करी
शापिलें सतीस व्यर्थ ही गती नव्हे बरी
जाय तो निघोनियां तयीं शिला तिथें पडे
रुक्ष रान भोंवतीं, भकास एक झोंपडें ' ॥१०५॥

ऐकतांच वृत्त हें मनीं द्रवें रघूपती
' जाउंया ' म्हणे, ' चला त्वरीत त्या स्थलाप्रती '
चालतां कुटीकडे अपूर्व वर्तलें कसें
वृक्षवेलि पुष्पयुक्त तत्क्षणीं उभे जसे ॥१०६॥

(शार्दूलविक्रीडित)

तेव्हां सत्वर तो निघे रघुपती येई अहल्येपुढें
पायींचे रज चालतां उधळुनी शीलेवरी त्या पडे
होती संजिवनी पदांत प्रभुच्या, संपर्क आल्यावरी
झाली लुप्त शिला, निघे हळुहळु त्यांतोनिया सुंदरी ॥१०७॥

वंदी ती प्रभुला म्हणे ' रघुपती मी धन्य झालें पहा
होतें मी पतिता अचानक कसा उद्धार केला अहा
श्रीरामा, पुरुषोत्तमा, मजवरी केली कृपा ही किती '
मागे प्रार्थुनिया ' अखंड हृदयीं राहो दयाळा, स्मृती ' ॥१०८॥

आनंदें भरला तदा रघुपती ' कैशी ' म्हणे, ' ही गती '
सांगे गाधिज त्या, ' असाच तिजला उःशाप देई पती '
ठेवी हस्त शिरीं म्हणे, ' सफल हो बाई, तुझ्या कामना
होशी धन्य जगांत पाप सरलें भोगोनियां ' यातना ' ॥१०९॥

* * *

सीताजन्मकथा

(मालिनी)

मिथिलपुरि बघाया तेथुनी ते निघाले
उपवनिं जनकांच्या येउनी स्थीर झाले

कथित मुनि तयांना जानकी जन्मवार्ता
म्हणत मनिं तियेला योग्य हा राम भर्ता ॥११०॥

(शार्दूलविक्रीडित)

यज्ञासाठिं मही तयार करितां ही जानकी सांपडे
पेटी शेतकरी बघून मग दे वैदेह राजाकडे
बाला पाहुनियां बहू हरखला भूपाल तेव्हां मनीं
बोले शेतकरी ' मला गवसली शेतीं तुझ्या तूं धनी ' ॥१११॥

तेव्हांपासुन वाढली महिसुता लाडामधें हो अती
झाली ती जनकात्मजा सहजची सीता तिला बोलती
खेळे खेळ किती मनोहर असे राजांगणीं बालिका
मांडी भूपति कां स्वयंवर तिचें तें वृत्तही आयका ॥११२॥

येई भार्गव एक वेळ जनका भेटावया तो घरीं
सांबानें दिधलें प्रचंड धनु तें होतें तयाच्या करीं
ठेवोनी धनु अंगणांत जनका जावोनिया भेटला
पाहे येउन तो धनुष्य न दिसे कोपानलें पेटला ॥११३॥

(मालिनी)

तिथुन जनकजेनें तें धनू लांबवीलें
करुन मग तयाचा अश्व ती दौड चाले
परतुन मग आली काय तातास बोले
' बघ मम नव घोडी ही किती छान चाले ' ॥ ११४॥

बघुन अशि किशोरी हास्य ये भार्गवाला
म्हणत, ‘ तुजसि देतों अश्व हा खेळण्याला ’
वदत ‘ बहु बलाढ्या बालिका सानुलीही
नृपति, तव सुतेला नोवरा योग्य पाही ॥११५॥

शिवधनु उचलोनी वीर जो गूण लावी
स्वयंवर पण जिंकी बालिका त्यास द्यावी ’
जनक नृप सुखावे बोलला ‘ होय ’ त्यातें
बहुत नृप निघाले जिंकण्या या पणातें ॥११६॥

* * *

स्वयंवर-मंडपांत

(स्रग्धरा)

आले भूपाल सारे समबल समयीं देशदेशांतुनी ते
कैसें आहे पणाचें शिवधनु बघण्या फार उत्सुक होते
आला घेऊन बाला जनक नृप म्हणे, ‘ आयकावे पणातें ’
लावो कोणी धनुष्या गुण मम दुहिता माळ घालील त्यातें ॥११७॥

(वसंततिलका)

गाड्यावरून मग तें धनु आणवीलें
भारी प्रचंड धनु पाहुन थक्क झाले
ते बोलती ‘ रुपवती नवरी बरी ते ’
पेले धनुष्य कवणा धरण्या करी तें ॥११८॥

(शार्दूलविक्रीडित)

आला रावण तो सभेंत नव्हतें पाचारिलें त्या जरी
'आलों मी पण जिंकण्यास जनका, आमंत्रिलें ना तरी
मोठें हें दिसतें धनुष्य परि हो माझ्यापुढें कायसें
आतां दाखवितों पहा उचलुनी शक्ती कशी ही असे' ॥११९॥

(इंद्रवज्रा)

गेला धनुष्या उचलावयाला
वाटे बहू हो भय जानकीला
'बोले जरी जिंकिल हा पणातें
येई न बाई वर मन्मनातें' ॥ १२० ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

जेव्हां रावण तो धनुष्य उचली, छातीवरीं तें पडे
झाला लज्जित मानसीं म्हणतसे 'अद्भूत कैसें घडे
लावा हात कुणी, धनुष्य उचला, या सोडवा हो कुणी'
पाहोनी स्थिति ही नृपाळ सगळे संत्रस्त झाले मनीं ॥१२१॥

झाली सर्व सभा तटस्थ बघती ते एकमेकांकडे
काढाया धनु तें कुणी न धजती होई न कोणी पुढें
प्रत्येका पुसती प्रधान मग ते 'कां स्तब्ध झाला असे'
भ्याले ते म्हणती 'नको जनकजा शक्ती अम्हांला नसे' ॥१२२॥

कोणी बोलत 'तें धनुष्य न लगे सीता नको नोवरी
परणावी कुणि तें धनुष्य पडुनी स्वर्गस्थ झाल्यावरी'
तेव्हां गर्जुन बोलला जनक तो 'कां त्रस्त झाला असे
गेलें लोपुन क्षात्रतेज सगळें, क्षत्रीय कोणी नसे' ॥ १२३ ॥

* * *

धनुर्भंग

(शार्दूलविक्रीडित)

विश्वामित्र मुनी म्हणे 'रघुपती, तूं ऊठ होई पुढें'
सीता हास्य करी मनांत खुलली पाहोनियां त्याकडे
वंदोनी मुनिच्या पदास विनयें श्रीराम झाला पुढें
वंदी सांबशिवा धनुष्य उचली आनंद चोहींकडे ॥ १२४ ॥

चापाला गुण लावितां कडकडां वाजोनि तें भंगलें
'रामानें पण जिंकिला' मुनि म्हणे 'येई, वरी, मंगले'
झाला रावण मोकळा परि मनीं लज्जीत झाला अती
कोणाशीं न वदे अधोवदन हो तो जाय लंकेप्रती ॥१२५॥

माळा घेउनिया मुदें जनकजा रामापुढें येतसे
पोचेना कर राम उंच बघतां बोले 'करावें कसें'
'झालों धन्य' म्हणे मनीं जनक तो बोले करोनी त्वरा
'माळा घाल मुदें सये रघुपती खासा तुला नोवरा' ॥१२६॥

अनुक्रम 20605 दि: ...
क्रमांक 9332 ता: दि ...

(उपेंद्रवज्रा)

माला करीं घेउन स्तब्ध राहे
वांके न तो राघव शांत पाहे
'घालूं कशी' तें तिजला कळेना
लज्जेमुळें शब्दहि बोलवेना ॥१२७॥

तेव्हां म्हणे गाधिज 'रामराया
आली तुला ही नवरी वराया
वांकोनियां घालुन माळ घेईं
दे मान आर्येप्रति दोष नाहीं' ॥१२८॥

(मालिनी)

परिसुनि मुनिवाक्या खालती मान केली
हरखुनि मग सीता आदरें माळ घाली
सकल जन सभेचे हर्षले देत टाळी
म्हणति 'रघुपतीला योग्य ही भूपबाळी' ॥१२९॥

(मालिनी)

जनक बहु सुखावे जांवई राम होतां
वर नृप-पण-पूर्ती साधुनी धन्य सीता
कळवि दशरथाला 'सर्व लग्नासि यावें
बघुनि वधुवरांना हो आशीर्वाद द्यावे' ॥१३०॥

(स्रग्धरा)

भार्या घेवोनि संगें दशरथ नृपती सैन्यही सर्व घेई
पाचारोनी वसिष्ठा शुभघटि बघुनी शीघ्र कार्यास येई
चारी पुत्रास कन्या जनक नृपतिनें त्या दिल्या स्नेहभावें
पाहोनी त्या स्नुषांना दशरथ नृपती अंतरीं तोष पावे ॥१३१॥

(शार्दूलविक्रीडित)

सीता राम वरी दुजी सुचरिता ती ऊर्मिला सुंदरी
सौमित्रा दिधली तशीच भरता ती मांडवी गोजिरी
शत्रुघ्ना श्रुतकीर्ति योग्य नवरी लग्नें अशीं लावुनी
केली बोळवणी अपार जनकें तीं आंदणें देउनी ॥१३२॥

* * *

परशुराम - गर्वहरण

(भुजंगप्रयात)

निघाला स्नुषा पुत्र घेऊन जेव्हां
नवें विघ्न ये धांवुनी तेथ तेव्हां
पणा जिंकितांना धनुर्भंग झाला
असें ऐकतां क्रोध ये भार्गवाला ॥१३३॥

म्हणे रामचंद्रास तो कोपयुक्त
‘ शिवाचें धनू भंगिलें हें न युक्त

तरी ये क्षणीं सिद्ध युद्धास होई
कसें भंगिलें चाप तो जाब देई ' ॥१३४॥

(शार्दूलविक्रीडित)

सोडी भार्गव बाण ते रघुपती वारी क्षणाभीतरीं
सोडीना शर शस्त्रही न उचली तो भार्गवाच्यावरी
तेव्हां विस्मय पावला भृगुपती रामा म्हणे ' कां असें '
'-आर्या, ब्राह्मण श्रेष्ठ वंश मजला सोडूं शरां मी कसें' ॥१३५॥

संतोषें भृगु तो म्हणे, ' बहु जुनें तें चाप होतें खरें
विष्णू चाप दुजें गुणा चढवुनी दावीव पाहूं बरें '
रामें कार्मुक घेतलें म्हणतसे ' सोडूं कुठें बाण हा
वायां बाण कधीं न जाय करिंचा बाणा अस हा महा ' ॥१३६॥

चापाला गुण लागला बघुनियां तो थक्क झाला मुनी
मर्यादापुरुषोत्तमा म्हणतसे ' आतुर्बळी तूं जनीं
माझें शौर्य सरे तपास बसणें साधावया सद्गती
सोडोनी तव बाण स्वर्गगमनीं खुंटीव माझी गती ॥१३७॥

आशीर्वाद असो सदां विजय हो जातो तपा येथुनी '
रामाचें बल पाहतां दशरथा धन्यत्व वाटे मनीं
हर्षानें जयघोष सर्व करिती जाती अयोध्यापुरीं
श्रीरामाचरणीं अनंत नमनें मी नम्रभावें करी ॥१३८॥

श्रीरामार्पणमस्तु ।

* * *

अयोध्याकाण्ड

कुटिलमति मंथरा

(शार्दूलविक्रीडित)

द्यावें राज्य सुता गमे दशरथा वृद्धापकाळामुळें
पाचारी मग तो वसिष्ठ मुनिला प्रस्थानमार्गा वळे
‘ राया, योग्य तुझा विचार पटतो तूं राज्य रामास दे
शौर्यें पाळियलें इतःपर नृपा, विश्रांति घेई मुदें ’ ॥ १ ॥

हर्षे भूप मनीं त्वरीत करवी नानापरी योजना
शृंगारी नगरी समग्र सदनीं लावी गुढ्या तोरणां
श्रीरामा कळवी विचार मनिंचा ' तूं राज्य घ्यावें सुता '
' आज्ञा वंद्य ' म्हणे तदा रघुपती वंदोनियां देवता ॥ २ ॥

भारी आवडता जनां रघुपती हर्षे प्रजा सर्वही
वाद्यें वाजवुनी यथेच्छ लुटिती आनंद साऱ्या गृहीं
मांगल्यें नटली सुहास्य वदनीं सारी अयोध्यापुरी
होणारें न टळे म्हणोन विधिनें ती वांचिलो सत्वरीं ॥ ३ ॥

होतो उत्सव पाहतां खवळली नागीणशी मंथरा
केला डंख तिनें विखार भिनलें तैं घात झाला पुरा
काळीकुट्ट दिसे विखार भिनतां सारी अयोध्यापुरी
जैसी क्षीर विटेचि सैन्धवगुणें तैशीच झाली परी ॥४॥

दासी होउन मंथरा फिरविलीं सूत्रें कशीं तीं पहा
चित्तीं कैकयिच्या विषाद भरवी ' होतो ' म्हणे ' घात हा
राज्ञी आवडती परी फसविलें कैसें नृपाळें अहा
राज्यीं राम बसे तुझी सवत कीं हो राजमाता पहा ॥५॥

पूर्वीं भूपतिनें दिले वर तुला ते मागुनी घे सये
रामाला वनवास राज्य भरता हो राजमाता बये '
चित्ता कैकयिच्या विचार रुचला ती ग्रासिली मत्सरें
लोळे आभरणें त्यजोनि धरणीं संताप चित्तीं भरे ॥६॥

* * *

कैकेयीचा हट्ट

(शार्दूलविक्रीडित)

येई जो नृपनाथ वृत्त कथण्या राणीप्रती आदरें
लोळे ती धरणीवरी बघुनियां त्यातें भरे कापरें
'झालें काय ?' पुसे 'वृथा करिसि कां हा कोप सांगे मला
मागे इच्छित जें सुहास्य वदनें देईन तें तें तुला' ॥ ७ ॥

बोले ती 'बहुनिष्ठुरा, फसविलें मातें नृपा संप्रती
कौसल्या मिरवील राजजननी माझी कशी हो गती'
झाला विस्मित तो नृपाळ 'शिरला कैसा' म्हणे 'मत्सर
माझा राम गुणी तुला प्रिय, कसा देईल गे अंतर' ॥ ८ ॥

'छे, छे, भीक नको अशी मज मुळीं मी सांगतें स्पष्ट तें
युद्धीं हात दिला रथास पडले मातें किती कष्ट ते
तेव्हां दोन दिले मला वर तुम्हीं ते आठवा संप्रती
द्या माझ्या भरतास राज्य दवडा रामा अरण्याप्रती' ॥ ९ ॥

(पृथ्वी)

अशा परिसतां वचा नृपति जाहला निश्चल
वडाग्नि जणुं वर्षला तृषित वांछितांना जल
भयंकर महा पडे जणुं शिरावरी वज्र तें
गमे हृदय विंधिलें खुपसुनी उरीं खड्ग तें ॥१०॥

म्हणे ' कुलकलंकिनी धरुं नकोस दावा असा
जगेन तरि काय मी दवडितां वनीं राजसा
विचार करुनी पुन्हां फिरव बेत गे मानिनी
असें शरण मी तुला विनवितों सखे साजणी ' ॥ ११ ॥

' पराङ्मुख कसा नृपा मजसि देउनी दो वरां
कलंक निज कीर्तिला मढविशी नव्हे हा बरा
सुतासि मम राज्य दे, त्वरित राम जावो वना
त्रिवार तुज सांगतें, मज नको दुजी कल्पना ' ॥१२॥

' भलें वचन घेतलें, मजकडून तूं पापिणी
पतीहननकारिणी, गमसि क्रव्यदा डाकिणी
वनांत मम राजसा दवडणें जळो हें जिणें
दिलें वचन मोडितां रघुकुलाप्रती ये उणें ' ॥ १३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

येतां राम बघे पिता वदन घे झांकोनि दोन्ही करीं
स्फुंदे दीर्घरवें मुखें न वदवे तो प्राण गेल्यापरी
वंदोनी जननी पदां पुसतसे ' दुःखास या कारण
सांगे गे जननी करीन दुरि मी जाऊं न देतां क्षण ॥ १४ ॥

आलें कां परचक्र, काय दुखणें तातास आलें कसें
झाले कां अपराध काय चुकुनी माझ्या करानें असे '
' रामा ' कारण सांगतें वर दिले पूर्वी नृपें जे मला
द्यावें हें भरतास राज्य, वनिंचा तो वास आहे तुला ॥ १५ ॥

सागाया न धजे नृपाळ परि ही आज्ञा तयाची खरी
मानोनी निघणें तुला उचित हो, तैशी तयारी करी'
ऐकोनी शिवला न खेद लवही श्रीराम तेव्हा मुदें
'आज्ञा वंद्य' म्हणे नमोनि चरणीं 'आशीर्वचा दे' वदे ॥१६॥

* * *

वनवासाची तयारी

(मंदाक्रांता)

आशीर्वादा मग जननिच्या मंदिरीं राम जाई
आज्ञा द्यावी म्हणत स्वमनीं सागुनी सर्व कांहीं
कौसल्येला नमुन कथिलें जाहलें वृत्त सारें
बोले ती 'हा मम सवतिनें घात केला असा रे ॥१७॥

राज्यीं बैसो भरत मजला आस नाहीं धनाची
श्रीरामाचा विरह हृदया, वंचना ही जिवाची
रायांना त्यां विनविन तुला ठेवण्या मी स्वगेहीं
राहूं दोघें विसरुन जगा जेथ कोणी न येई' ॥ १८ ॥

'आई, आहे तव हृदयिंची कल्पना पूर्ण मातें
कर्तव्याच्या पुढति न दिसे भावना शून्य होते
ताताज्ञा ती तुडवुन पदीं भोगणें सौख्य हाय
ऐसा भीरू अवनत तुला पुत्र शोभेल काय ? ॥ १९ ॥

चौदा वर्षें सरतिल पुन्हा भेटण्या प्रेमभावें
येतों मी तो शुभकर मला तूं अशीर्वाद द्यावे '
झाली दुःखें हतबल परी वीरमाता खरी ती
बोले ' वत्सा, नियतिपुढती वांकणें योग्य रीती ॥२०॥

कर्तव्याच्या कटुतर अशा पालना सिद्ध होई
श्रीरामा जा परतुनि मला भेटण्या बाळ, येई
आहे माझी विनति वनिंच्या श्वापदां पंचभूतां
रक्षा, रक्षा, पदरिं तुमच्या घालिते बाळ आतां ' ॥२१॥

(पृथ्वी)

तदा वदन चुंबुनी कवळिलें सुता दों करीं
जणूं हृदयसंपुटीं रिचवणी सुखाची करी
' यशस्वि भव ' बोलतें रघुकुलांतलें पुण्य तें
असे सतत रक्षणा मग कशा हवें अन्य तें ॥२२॥

(इन्द्रवज्रा)

ऐशापरी भेटुनि माउलीला
श्रीराम सीता-सदनासि गेला
सांगे असें वृत्तहि सर्व तीतें
मागें अनुज्ञा वनिं जावयातें ॥२३॥

(मंदाक्रांता)

धरोनि पद जानकी विनवुनी पतीला म्हणे
' वनांत मज न्या सवें रघुपती असें मागणें

तुम्हाविण उदास हें जगत मी जगावें कसें
जळारहित मत्स्य कीं जित कधीं कुणाला दिसे?' ॥२४॥

(उमा)

राम वदे 'वनवास भयंकर होतिल हाल तुझे सखये
राजसुता कुसुमाहुन कोमल देह तुझा, श्रमशील सये
व्याघ्र भयंकर सिंह वनामधिं राक्षस दाहि दिशा फिरती
पाहुन मानव त्या छळण्यास्तव गांजुन जीव नको करिती ॥२५॥

(शार्दूलविक्रीडित)

'श्रीरामा, तव संगतीं कटु अती सोशीन मी संकटें
सूर्याला त्यजुनी प्रभा घडिभरी राहील कां हो कुठें'
भार्येचें बघतां मनोगत प्रभू संतोषला अंतरीं
'सासूला पुसुनी' म्हणे 'जनकजे, येईं तयारी करी' ॥ २६ ॥

हें ऐकोन कठीण वृत्त सगळें सौमित्र तो क्षोभला
'कैकेयीस वधीन' खड्ग उपशीं 'देईं अनुज्ञा मला'
'हां, हां,' राम वदे 'बरें न करणें, हा कोप मातेवरी
मागे ती वर आपुले चुकतसे कोठें तिचें रे तरी ॥ २७ ॥

मातेचा वध हें उचीत न तुला दुष्कृत्य आहे महा
वत्सा, शांत मनें विचार कर तूं नाहीं बरा कोप हा
नाहीं आवडलें, तुला मज कळे हा राम जातो दुरी
ताताज्ञा म्हणुनी उदार हृदयें तूं संयमातें करीं' ॥२८॥

'रामा, मान्य मला परंतु विनती माझी असे ही तुला
जासी दूर कुठें वनांत अपुल्या संगेंच नेई मला
रामापासुन लक्ष्मणा नच तुटी जोडी असावी खरी
फोडायास धजेल कोण न महा तो काळ आला तरी'? ॥२९॥

(उमा)

देखुन हा सद्भाव तयाचा राम म्हणे 'नेईन तुला
वृत्त सुमित्रादेविस कळवुनि आशि तियेचा घेउं चला'
ऐकुन घटना विपरित झाली स्तब्ध सुमित्रा क्षणभर ती
'जाय' म्हणे 'वनिं राम सख्यासह सेवा सोबत कर पुरती'॥३०॥

(इंद्रवज्रा)

पुसोनि प्रेमें सुहृदा जनातें
करी तयारी निघण्या वनातें
त्रिवर्ग ते वल्कलधारि झाले
नमावया तातपदासि आले ॥३१॥

* * *

वनवासगमन

(मंदाक्रांता)

होत्या माता गुरुसह तिथें बैसल्या राम भेटीं
बैसे राजा अवनत मुखीं होउनी फार कष्टी
कारुण्याचें वलय पसरे लोचनें सर्व ओलीं
दुष्कृत्याचें फलहि बघण्या कैकयी सिद्ध झाली ॥३२॥

वंदी राम पित्यास त्या उचलुनी आलिंगिला दो करीं
चुंबोनी वदनाप्रती कवळुनी दुःखी मना सांवरी
'रामा, राम, रघूत्तमा, रघुपते,' तें बोलवेना पुढें
झाला विव्हल रामही कवळुनी ताता गळीं तो पडे ॥३३॥

(शार्दूलविक्रीडित)

जाता राम वना पुन्हा दशरथा नाहींच भेटायचा
रामावांचुन भंगल्या हृदयिं ना आराम वाटायचा
जातो राम दुरी न, प्राणहि तसे रामा सवें जायचे
दैवाची गति ही कधीं न टळणें होणार तें व्हायचें ॥ ३४॥

(मंदाक्रांता)

सौमित्राला धरुन हृदयीं माउली त्यास बोले
'रामाज्ञेनें निशिदिनिं रहा त्या करीं सोंपवीलें'
कौसल्येच्या नमुन चरणां जानकी सिद्ध झाली
माया मोहा त्यजुनि गमना तीं तिघेंही निघालीं ॥ ३५ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

जातां राम वना निघे सुख तशी शांती निघे जावया
राहे दुःखच मागुती जनमनां अंगार लावावया
दुःखानें भरली धरा उसळल्या ऊर्मी जणूं त्या नभा
गेल्या भेदुनियां ढगांत दडवी दुःखी मुखा ती प्रभा ॥३६॥

जातो राम वनाप्रती समजतां येई प्रजा भोंवतीं
'रामा जाउं नको' म्हणोन वदती ते पौर आक्रंदती
'जासी कां विपिनीं त्यजोनि ममता आम्हांप्रती सोडुनी'
बाळें थोर तसे अकांत करिती घेती रथा वेढुनी ॥ ३७ ॥

तेव्हा त्या सकला मधूर वचनें बोधी प्रभू आदरें
'जावें सर्व तुम्ही वनीं मजसवें येणें नव्हे हो बरें
कर्तव्यीं रमणें मला विसरुनी येईन मी हो पुन्हा
आज्ञा मान्य करा असे मजवरी प्रेमा तरी प्रार्थना' ॥३८॥

(मालिनी)

चतुरपणिं जनांना बोधुनी शांतवीलें
'झडकरि रथ काढी' त्या सुमंतास बोले
नगरिंत सरलें कीं बाल्य त्या प्रीय स्थानीं
नमुन विनित भावें जोडिले हात दोन्ही ॥ ३९ ॥

* * *

गुहकाचा भक्तिभाव

(मालिनी)

रघुविर सरितेच्या तो तिरा जाय जेव्हां
गुहक निषध राजा भेटण्या येत तेव्हां
रघुपति प्रिय भारी पाहुनी प्रेमभावें
नमुनि म्हणत 'रामा, मद्गृहासी चलावें' ॥ ४० ॥

विदित सकल होतें वृत्त हें सर्व त्यातें
नमुनि पदिं म्हणे तो ‘ राघवा राहि येथें
विनति मम वनींचें राज्य हें सर्व घेई
गृह समजुन राही दूर कोठें न जाई ’ ॥ ४१ ॥

रघुपति मग बोले ‘ भाव ध्यानांत आला
बघुन तव हृदींचें प्रेम हा जीव धाला
वसत हृदयिं बंधुप्रेम त्वां आयकावें
उदयिक परतीरा नेउनी पोंचवावें ’ ॥ ४२ ॥

पुढति वनफळांच्या भोजनें तृप्त झाले
पसरुन तृणशय्या शांत निद्रिस्त झाले
म्हणत मग ‘सुमंता, मागुता जाय आता
सविनय नमनेंही सांग सप्रेम ताता ’ ॥ ४३ ॥

गुहक मनिं म्हणे ‘ हा नायके रामराजा
परतिरिं तमसेच्या सोडणें धर्म माझा ’
उठुन मग प्रभातीं नाव ती सिद्ध केली
रघुपतिसह भ्राता जानकीही निघाली ॥ ४४ ॥

* * *

भरतविलाप

(मालिनी)

परतुनि रथ येतां पाहुनि तो रिकामा
दशरथ बहु कष्टी बोलला 'हाय रामा
चरणगति कसा रे दूर जाशील आतां
कुशल रघुपतीचें सांग सारें सुमंता' ॥ ४५ ॥

(पृथ्वी)

सुमंत मग त्या कथी शयन भोजनाची परी
पिटोनि हृदया नृपें शरिर टाकिलें भूवरी
न दुःख सहवे रडे मुखिं म्हणोनियां 'राम' तो
पडे विकल संपलें करि सदैव आराम तो ॥ ४६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

पाचारी भरता वसिष्ठ गुरु तो हें वृत्त सारें कळे
'झाला घात' म्हणे 'अहो, सकल हा माझ्याच मातेमुळें'
धिक्कारा करुनी 'म्हणे न जननी तूं राक्षसी डाकिणी
केलें हाय तुवां स्वनाथ-हनना रामा वनीं धाडुनी' ॥ ४७ ॥

बोले कैकयि 'ही समग्र घटना केली तुझ्याकारणें
सौख्यें राज्य करी फिटेल भरता मन्नेत्रिचें पारणें'
'स्वार्थी नीच कसा विचार भरला चित्तीं तुझ्या गे कसा
आणाया रघुनंदना परतुनी मी चाललों हा असा' ॥ ४८ ॥

(मंदाक्रांता)

कौसल्येच्या नमुन चरणां मोकली हाय भारी
बोले तेव्हां 'तव जननिची ही कृती दुःखकारी'
पोटाशीं त्या धरुन रडली राममाता किती हो
गेला राजा हृदय पिटुनी फोडिला घोर टाहो ॥ ४९ ॥

* * *

रामशोधार्थ भरत निघाला !

(मालिनी)

पुढति दशरथाचें और्ध्वदेहीक केलें
जन सकलहि तेव्हां दुःखडोहीं बुडाले
परतुन रघुराया आणणें बेत केला
गुरुसह जननींना घेउनी तो निघाला ॥ ५० ॥

नगर अवकळेनें पूर्ण तें व्यापियेलें
रघुपतिसह त्याचें सर्व चैतन्य गेलें
म्हणुनि भरतसंगें पौरही चालले रे
गजरथदळसेना चालले ते पुढारे ॥ ५१ ॥

(वसंततिलका)

येतां बघोनि भरता गुहकास वाटे
येतो वधार्थ प्रभुच्या करि कर्म खोटें

स्वार्थी कसा धजतसे नर बंधुघाता
दावीन यास पुरतें बळ सर्व आतां' ॥ ५२ ॥

तों शब्द ये श्रवणिं त्या 'रघुराज दावा
गेला कसा वनिं अहो हृदिंचा विसावा ?'
हें ऐकतां गुहक मानुनि रामभक्त
येई पुढें करित स्वागत हर्षयुक्त ॥ ५३ ॥

(इंद्रवज्रा)

नावेंतुनी ते पुढती निघाले
मागोनि त्यांच्या दळभार चाले
तीरास येतां उतरोनि खालीं
ते चालले सर्वहि पायचालीं ॥ ५४ ॥

आणावयाला सुफळें वनासी
सौमित्र जातां दिसले तयासी
घेऊन संगें दळभार भारी
शत्रुघ्न बंधूसह येत सारीं ॥ ५५ ॥

हे वैरभावें प्रभु रामराया
ससैन्य आले गमतें वधाया
घेऊन राज्या नच तुष्ट झाले
रामासि येथें वधण्यास आले ॥ ५६ ॥

हे दुष्ट कोठें प्रभु राम कोठें
स्वार्थी महा कैकयिपुत्र वाटे
दावीन त्यातें परि हात माझा
देईल आज्ञा जरि रामराजा ॥ ५७ ॥

जाऊन सांगे मग रामराया
'हे बंधु आले तुजला वधाया
देई अनुज्ञा भिडतो कसा रे
रामा, पहा तूं दुरुनीच सारें' ॥ ५८ ॥

हांसोनि बोले मग राम त्यातें
'शत्रू कसे त्वां मनिं भावियेले
सौमित्र, तूं निश्चल शांत राहे
सद्भाव त्यांच्या हृदयांत आहे' ॥ ५९ ॥

* * *

भरत भेट

(शार्दूलविक्रीडित)

पाहोनी रघुनंदनास भरता आनंद झाला अती
वर्णाया मजला सुचे न अगदीं कुंठीत झाली मती
आलिंगी भरता धरोनि हृदयीं श्रीराम प्रेमें अती
स्नेहें कंठभरें कुणा न वदवे नेत्रीं असूं वाहती ॥ ६० ॥

सौमित्रासहि भेटला भरत तो सीतेप्रती वंदुनी
'यावें सर्व' म्हणे, 'गृहा परतुनी राहूं नका या वनीं
कृत्या राक्षशिणी भयंकर महा ती कैकयी दुर्मती
रामा धाडुनियां वनां दवडिलें स्वर्गास भर्त्याप्रती' ॥६१॥

(इंद्रवज्रा)

वार्ता पित्याची कळतांच ऐशी
झालें अती दुःखहि राघवासी
शोकें रडे विव्हल होय भारी
सौमित्र सीता रडलींच सारीं ॥६२॥

मराठी ग्रंथ संग्रहालय
दा. क्र. ७१८
शाखा (स्थळ प्रत

(शार्दूलविक्रीडित)

केलें हो विधियुक्त श्राद्ध गुरुच्या आज्ञेप्रमाणें यदा
केली सादर अश्रु-अंजलि तयें प्रेमें पित्यातें तदा
होतां सर्व पुरें म्हणे भरत तो 'रामा, चलावें घरा
राजा राज्यपदीं न योग्य दुसरा, घ्या सर्व सूत्रें करां' ॥६३॥

तेव्हां राम वदे, 'नव्हेच बरवा हा हट्ट रे पाडसा
ताताज्ञाव्रत पाळणें न दुसरी गोष्टी रुचे मानसा
केला निश्चय मोडणें न भरता, तो काळ आला तरी
माझा वास वनांमधेंच चवदा संवत्सरें हो पुरीं' ॥ ६४ ॥

'रामा, राज्य तुझें सुपुत्र पहिला तूं योग्य त्याचा धनी
रामाला वनवास राज्य भरता छे छे रुचेना मनीं
रामा, राज्य नको नको तुजविणें ही शून्य सारी धरा
देतों प्राण मला रुचे न अगदीं जाणें अयोध्यापुरा' ॥ ६५ ॥

* * *

पादुकादान

(शार्दूलविक्रीडित)

दोघे नायकती कुणी न ढळती ते निश्चयापासुनी
युक्ती योजियली वसिष्ठगुरुनीं केली तशी आंखणी
राज्यीं राम नसों परी चरणिंच्या त्या पादुका स्थापणें
रामाज्ञा भरतें प्रमाण म्हणणें तें राज्यही राखणें ॥ ६६ ॥

(मंदाक्रांता)

ऐकोनी तें वचन भरतें त्या दिली मान्यता हो
बोले ' रामा, परिहि कथितों भाव चित्तांतला हो
नंदीग्रामीं करिन वसती दास तूझा म्हणून
येसी ना तूं मुदत भरतां खास देईन प्राण ' ॥ ६७ ॥

(इंद्रवज्रा)

' होतील वर्षे चवदा पुरीं रे
भेटेन वत्सा, तुज मागुती रे '
घे पादुका तो मग भक्तिभावें
श्रीराम चित्तामधिं हर्ष पावे ॥ ६८ ॥
आलिंगितां बंधुस दाटला हो
शत्रुघ्न माता प्रति भेटला हो
ऐशा परी बोलुनि सर्व लोकां
बोधी जसा तो प्रिय तात तो का ॥ ६९ ॥

(स्रग्धरा)

नंदिग्रामांत राही भरत मग करी पादुका-पूजनातें
देई श्रेष्ठत्व त्यांना निशिदिनिं स्मरुनी राम मानोनि त्यांतें
वृत्ती संन्यस्त ठेवी रघुपतिसम तो त्यागुनी भोग सारे
बंधुप्रेमा किती हा अनुपम अजुनी बोलती लोक सारे ॥७०॥

(इंद्रवज्रा)

संपर्क सारा करण्यास दूर
केला प्रभूनें स्वमनीं विचार
या चित्रकूटाहुन जावयाचें
गोदातिरीं सुस्थिर व्हावयाचें ॥ ७१ ॥

त्रिवर्गही ते मग पायचालीं
गांठावया पंचवटी निघालीं
ऐशापरी तोडित मोहजाला
वंदी तयाच्या चरणांबुजाला ॥ ७२ ॥

* * *

अरण्यकाण्ड

मायाविनी शूर्पणखा

(शार्दूलविक्रीडित)

पायीं तेथुन चालले रघुपती मागोनि सीता सती
रक्षाया उभयांप्रती निघतसे सौमित्र त्यामागुती
येतां पंचवटीमधें उभविली त्यांनीं कुटी गोमटी
आणी नित्य फळें रसाळ फिरुनी सौमित्र गोदातटीं ॥ १ ॥

वेळूचें बन दाट तेथ भवतीं वेली निवाऱ्यास्तव
होतां राक्षस तो तपार्थ बसला त्या कालखड्गास्तव
सौमित्रें कळकावरी हणुनियां जें खड्ग हो पाहिलें
रक्ताचे तिथुनी प्रवाह नुसते वाहोनिया राहिले ॥ २ ॥

सौमित्रा कळलें निशाचर कुणीं पंचत्व पावे भला
आले धावत कालखड्ग जवळी तो लाभही जाहला
होता शंबक तोच राक्षस महामाता तयाची भली
नामें शूर्पणखा बलाढ्य कपटी ती राक्षसी पावली ॥ ३ ॥

अनुक्रमांक 20604 वि: क्रमांक 9336 नों: दि:

पुत्राचा वध पाहतांच रडली केला कुणीं घात हा
सौमित्रास वधे दुरून म्हणते, 'हें कृत्य याचें पहा
घेतें सूड अतां तया भुलवुनी मी राक्षसी हो खरी
उट्टें काढिन मी' म्हणोनि कपटें युक्तीप्रयुक्ती करी ॥ ४ ॥

आहे मानव हा म्हणोनि मग ती मायाविनी मानुषी
झाली मंत्रबलें कला सकल त्या हो साध्य होत्या तिशी
होती राक्षशिणी प्रचंड तनुची ती अप्सरा हो कशी
कांटेरी फणसांतुनी मधु गरे बाहेर यावे तशी ॥ ५ ॥

सौमित्रापुढती हळू गजगती येवोन बोले कशी
'झालें मी अनुरक्त' हास्य करुनी लाजे नवोढा जशी
'आहे रम्य किती स्वरूप तुमचें मी भाळलें राजसा
लावी लग्न सख्या सुखांत रमुं या कां पाहतोसी असा?' ॥६॥

'बोले पंचवटींत जा रघुपती देईल आज्ञा जरी
लावूं लग्न पुढें, पुसोनि तरि ये जावोनियां सत्वरीं'
सीतेच्या सह बैसले रघुपती हो शांत वृक्षातळीं
'गेला काळ किती सुखांत' म्हणती 'हो आपुला या स्थळीं' ॥७॥

सूडाचा परि पूर्ण हेतु धरुनी ती राक्षसी पातली
'बंधूशीं तुमच्या विवाह करण्या द्यावी अनुज्ञा भली'
ऐसें बोलुनि लाजुनी मुरडुनी सीतेकडे पाहुनी
'बोले साह्य तुम्हां करीन सगळें तुम्हांसवें राहुनी' ॥ ८ ॥

* * *

शूर्पणखेचे नाक-कान कापले

(वसंततिलका)

रामास पूर्ण कळलें कपटी खरी ही
आहे सुरेख युवती विवशी परी ही
बोले ' विवाह करण्या प्रतिबंध नाहीं
पाठीं तुझ्याच लिहितों मम बंधुला ही ' ॥ ९ ॥

सीतेप्रती वदत ती ' बघ जाउबाई
रामापुढेंच बसणें मज योग्य नाहीं
ते श्रेष्ठ पाठ उघडी करणें रुचेना
सांगें तरी समजुनी सखये तयांना ' ॥ १० ॥

' सौमित्रिबंधु लघु, हे वडिलांसमान '
सीता म्हणे ' सुनयने, वच तेंच मान '
रामापुढें मग बसे बहु नम्रतेनें
आज्ञा करील कसली किमपी न जाणे ॥ ११ ॥

(उपजाति)

पाठीं तियेच्या मग दे लिहोनी
कापी इचे नासिक कान दोन्ही
ही राक्षसीणी कपटी पुरी ही
सोडोनि देणें, वध योग्य नाहीं ॥ १२ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

आज्ञा पाहुनिया, तिला महिवरी सौमित्र पाडी बळें
खड्गानें मग नाककान छिनुनी केले मुखावेगळे
तेव्हां राक्षसिणी अकांत करुनी विक्राळ झाली महा
'झालें मी नकटी' म्हणोनि विलपे ते केश तोडी पहा ॥१३॥

गेली शूर्पणखा अकांत करुनी बंधूस बोले, 'अहा
केलें विद्रुप नाककान छिनुनी कैसें नरानें पहा'
देखोनी त्रिशिरा बहू खवळला संगें खरांदूषणां
घेवोनी मग तो निघे 'मनुज त्या दावूं' म्हणे 'या क्षणा' ॥१४॥

होतें ऐकुन ताटकेस वधिली तीं दोन पोरें कुणीं
त्यांनीं राक्षस मारिले उडविला मारीच बाणें रणीं
घेवोनी चवदा सहस्र गणुनी सेना निघाले रणा
'येई रे मशका नरा, मजपुढें' ऐशी करी वल्गना ॥ १५ ॥

येती राक्षस पाहतां रघुपती घे बाण, भाते करीं
सौमित्रास म्हणे, 'बरी परवणी आली चला सत्वरी
देती ताप किती तपार्थ बसती ध्यानस्थ त्या ब्राह्मणां
ऐशा मत्त निशाचरां निवटितां आल्हाद वाटे मना' ॥१६॥

होते राक्षस ते बलाढ्य परिही रामापुढें कायसे
झाले निष्प्रभ ते जसें रविपुढें खद्योत व्हावे तसे
बाणे निर्दळिले निशाचर किती त्यांतें दिली सद्गती
आले हर्षभरें कुटींत मग ते सौमित्र सीतापती ॥ १७ ॥

* * *

रावणाची अभिलाषा

(शार्दूलविक्रीडित)

तेव्हां शूर्पणखा मनांत चिडली लंकेकडे धावली
बोले, ‘ रावण तूं बलाढ्य असतां हीं माणसें मातलीं
त्यानें छेदुन नाक, कान, मजला विद्रूप केलें असें
त्यातें राम कुणी म्हणे नर दुजा सौमित्र बंधू असे ।। १८ ।।

(इंद्रवज्रा)

आणी कथूं कां तुज बंधुराया,
त्यातें असे सुंदर एक जाया
ती श्रेष्ठ भार्या तुज शोभणारी
जावोनि त्यांचा मद सर्व हारी ’ ।। १९ ।।

आधींच तो रावण मत्त भारी
वार्ता तिची ऐकुन घेत सारी
सीता हरावी रुचलें तयाला
कैवार घ्यायास्तव सिद्ध झाला ।। २० ।।

भेटोनियां मारिच मातुलाला
युक्ती कथी युक्तचि त्या खलाला
‘ सुवर्णदेही मृग छान होई
बंधुद्वया मोहुन दूर नेई ।। २१ ।।

घेवोनिया मी यतिवेष जातों
सीतेसि त्या घेउन शीघ्र येतों'
ऐसा तयांचा तयिं बेत झाला
उद्युक्त सीता पळवावयाला ॥ २२ ॥

* * *

काञ्चनमृग

(इन्द्रवज्रा)

मारीच तेव्हां मृगरूप झाला
ये आश्रमासन्निध नर्तनाला
कांती सुवर्णासम शोभवीते
दृष्टी पडे तो मन लोभवीते ॥ २३ ॥

(पृथ्वी)

सुवर्णमृग पाहतां जनकजा खुले अंतरीं
'हवा' म्हणुन मागणी विनवुनी पतीला करी
म्हणे 'करिन कंचुकी मजसि तो अती आवडे
मनोहर तरी किती रघुपती अणावा गडे' ॥ २४ ॥

असें विनवितां सती रघुपती निघे जावया
वनांत बहु कष्टली सुख तिच्या मना द्यावया
म्हणे "जतन लक्ष्मणा, वहिनिला इथें तूं करी
न जाय इथुनी दुरी, परत येत मी तोंवरी' ॥ २५ ॥

पळे मृग पुढें, जरा जवळ ये, पुन्हा तो पळे
खरा न मृग नाटकी खळ असें प्रभूला कळे
धरोनि मग नेमका प्रखर बाण जो सोडिला
भलें हृदय विंधिलें खळ महीवरी पाडिला ॥ २६ ॥

* * *

मारिचाचें कपट

(शार्दूलविक्रीडित)

रामाचा स्वर काढुनी कपटि तो मारीच 'धांवा' म्हणे
'सीते, ये प्रिय लक्ष्मणा, झडकरी साह्यार्थ धांवा' म्हणे
रामाचा स्वर मानुनी जनकजा हो कावरीबावरी
'जा जा' ती वदली दिरा विनवुनी 'जा साह्य, रामा' करी ॥२७॥

‘ नाहीं हो भय राघवास वहिनी, ही हांक त्याची नसे
आहे राक्षसशब्द तोचि फसवा हें कृत्य त्याचें असे
यासाठीं वहिनी विशंकहृदयें सोडून द्यावें भय
जेथें राम विभू तिथें समजणें तो ठेवलेला जय ’ ॥ २८ ॥

‘ दुष्टा, वांछिसि बंधुघात कळलें मी एकटी पाहुनी
लावाया धजशील हात तनुही त्यागीन मी त्या क्षणीं ’
‘ सीते, बोलसि काय हें, जहर कीं कानामधें ओतिलें
माता मानित मी वडील वहिनी नाहीं तुला शोभलें ॥ २९ ॥

रामाज्ञा म्हणुनी कुशब्द गिळणें येथें उभें राहणें
निष्ठा रामपदीं म्हणोनि असलीं वाक्यें पडे साहणें ’
‘ आहे ठाउक रे खळा, मजपुढें आतां पुरे वल्गना
जा जा येथुन तूं कृतघ्न नलगे मातें कुणी रक्षणा ’ ॥३०॥

‘ जातों, जा म्हणशी परंतु वहिनी रेषा इथें घातली
ओलांडून पडेल पाउल पुढें नाहीं गती ती भली ’
ऐसें बोलुनियां निघे रडत तो रामास भेटावया
साधूचा छल जाहला उशिर कां विघ्नें पुढें यावया ॥ ३१॥

* * *

सीताहरण

(शार्दूलविक्रीडित)

आला रावण वेष पालटुनिया भिक्षेकरी होउनी
झाला हर्ष तया सचिंत बसली सीता सती पाहुनी
‘ माई, कां बसला विचार करितां, झालें तरी काय हो
भिक्षा द्या मजला असें क्षुधित मी थोडीतरी माय हो ’ ॥३२॥

रेषा पाहुनियां मनीं कचरला जातां इथोनी पुढें
आहे घात असेंच स्पष्ट दिसतें चित्ता पडे सांकडें
तेंव्हां तो कुमती मनांत ठरवी आणूं सतीला पुढें
बोलोनी वच गोड भाव दडवी तो अंतरींचे कुढे ॥ ३३ ॥

(इंद्रवज्रा)

भिक्षा करीं घेउन येत सीता
बोले, ‘ पुढें येउन वाढ आतां
ठेवी न मी पाउल आंत बाई
नाहींच तें योग्य न सभ्यताही ॥ ३४ ॥

द्यावी इथोनी तरी धर्मबाह्य
भिक्षा रुचेना मज त्याज्य होय ’
हा भाव त्याचा पटला सतीतें
होणार तैसा भ्रम हो मतीतें ॥ ३५ ॥

भिक्षा करी घेउन ती निघाली
रेषेपल्याडी खळ धाड घाली
स्कंधीं बळें घेउन तो निघाला
सीता वदे, 'हो बहु घात झाला' ॥ ३६ ॥

(मंदाक्रांता)

'धांवा, धांवा,' म्हणत 'मजला सोडवा, या कुणी हो
सौमित्रा, ये, रघुपति सवें धाउनी शिघ्र या हो
नेतो नेतो खळ मज पहा घेउनी चालला हो
या प्राण्यांनो सकल वनिंच्या या मला सोडवा हो ॥३७॥

(शार्दूलविक्रीडित)

सौमित्रा, छळिलें तुला कटुवचें तें पाप झालें महा
मीं साधूप्रति दूषिलें म्हणुनियां हो ईश्वरी कोप हा
बंधूला वदलें कुशब्द असले रामा न ते आवडे
यासाठीं रुसलें म्हणोनि न बघे कोणीच माझ्याकडे' ॥३८॥

(मालिनी)

हरुनि कपटवेषें रावणें जानकीला
बसवि रथिं बळेनें दक्षिणे तो निघाला
पळवि रथ भयानें दुष्ट तो शीघ्र चाले
हतबल अबलेचें त्यापुढें काय चाले? ॥ ३९ ॥

* * *

रामाचा शोक

(भुजंगप्रयात)

सती सोडितां आयका काय झालें
अती कष्टि तो वाट सौमित्र चाले
वचें जानकीच्या बहू खिन्न झाला
निघे सत्वरीं राघवा भेटण्याला ॥ ४० ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

श्रीरामा बघतांच दीन वदनें सौमित्र पायां पडे
त्यातें राम पुसे ' कुठें जनकजा आलास कोणीकडे '
अश्रुक्रांत मुखें म्हणे ' रघुपती आज्ञा तुझी मोडली
घेई आळ वृथा, उपाय नुरतां मीं एकली सोडली ' ॥ ४१ ॥

' झाला घात पुरा ' म्हणे रघुपती ' ही राक्षसांची कृती
दैवाची करणी, विचित्र घडलें सारीच त्याची कृती
जाऊं शीघ्र चला वृथा न गमणें शंका पुरे यापुढें '
येतां पंचवटी भकास वदनें पाहे कुटी त्याकडे ॥ ४२ ॥

(मंदाक्रांता)

' सीते, सीते, ' करित शिरला राम जो आंत पाही
नाहीं सीता बघुन मग तो अंतरीं खिन्न होई
शोधोनीयां अवतिंभंवतीं श्रांत ते फार झाले
दोघेही ते रुदन करिती अश्रुनें देह न्हाले ॥ ४३ ॥

* * *

जटायु-वध

(मालिनी)

रुदन करित सीता ‘ या कुणी सोडवाया
हरुन मजसी नेतो दुष्ट या आडवाया ’
रथ जलदचि चाले हें जटायू विलोकी
रुदन रव सतीचा ऐकतां झेंप टाकी ॥ ४४ ॥

(भुजंगप्रयात)

रथाखालती रावणा पाडियेलें
मुखीं मस्तकीं चंचुनें ताडियेलें
रथा भंगुनी पाडिला टोप त्याचा
पहा हारिला गर्व त्या रावणाचा ॥ ४५ ॥

म्हणे ‘ सोड सीता, कुठें चालवीशी
नव्हे रे बरी गांठ त्या राघवाशीं ’
करी चंचुनें रक्तबंबाळ त्याला
परी हाय हो शेवटीं घात झाला ॥ ४६ ॥

अहा छेदिलें रावणें पंख त्याचे
न चाले बलाढ्यापुढें पांखराचें
महीला पडे पांखरूं दीन झालें
सती घेउनी दुष्ट तो ऊर्ध्व चाले ॥ ४७ ॥

(इंद्रवज्रा)

आकाशमार्गें खळ चाललाहे
तों जानकी सर्व दिशांस पाहे
तों देखिला पर्वत उंच एक
विस्तीर्ण ज्या बोलति ऋष्यमूक ॥ ४८ ॥

होते तिथें वानर बैसलेले
ऐका सतीनें मग काय केलें
हेतू कळावा पथ राघवाला
झोकी वरोनी नग त्या स्थळाला ॥ ४९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

शोधाया जनकात्मजेस फिरती सौमित्र सीतापती
तों त्यातें दिसला जटायु पडला निस्त्राण भूमीप्रती
जावोनी जवळी पुसे रघुपती 'झाली अशी कां गती'
मायेनें कुरवाळुनी मृदु करें आलिंगिलें त्याप्रती ॥ ५० ॥

होतां विव्हल तो जटायु परिही रामाप्रती बोलला
'जातां रावण या पथें अडवितां आली गती ही मला
सीता घेउन जाय त्यास लढुनी केला रथावेगळा'
बोलोनी इतुकेंच 'राम' म्हणुनी तो मान टाकी गळां ॥५१॥

झाला विव्हल रामचंद्र बघतां त्या पांखराची गती
सौमित्रास म्हणे, 'प्रयास पडले या तातमित्राप्रती'
अश्रूनें खग न्हाणिला कवळिलें त्यातें दिली सद्गती
केले अंत्यविधी यथोचित पुढें शोधार्थ ते चालती ॥५२॥

* * *

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणें.
क्रमांक 20605 वि: 3Lo5
ग्रंथांक 9332 नों: दि:

शबरीची भेट

(शार्दूलविक्रीडित)

जाती ते मग दक्षिणेस दिसली तेथें कुणी तापसी
वृद्धा ती शबरी म्हणे ‘ रघुपती भेटेल कां हो मशी ’
होती तिष्ठत ती म्हणे ‘ रघुवरा, आनंद झाला मला
आला आपण येथ देखुनि मनीं संतोष सामावला ’ ॥५३॥

(मालिनी)

बघुनि रघुपतीला फार संतुष्ट झाली
मनिं यमनियमांची सांगता आज झाली
‘ पुनित मज कराया या तुम्ही रामराया ’
नमन करुनि भावें लागली रामपायां ॥ ५४ ॥

‘ रघुपति, अबलेचा हा फलाहार घ्यावा
घडिभर बसुनी घ्या आश्रमीं या विसांवा ’
भरुन वनफळांचे द्रोण घेऊन आली
उचलुन रघुराया बोर तोंडांत घाली ॥ ५५ ॥

रुचकर परि बोरें तीं क्षतांकीत पाही
पुसत मग तियेला ‘ चाखिलीं कां कुणीं हीं ’
वदत ‘ क्षत कशीं तीं सांगतें सर्व कांहीं
खचित खगवरानें टोचिलें त्यांस नाहीं ॥ ५६ ॥

रघुपति तुज कैशी सांग उच्छिष्ट द्यावीं
मधुरपण बघाया मीच त्यां दांत लावीं
वर वर चिमणीचे लाविले दांत त्यांतें
म्हणुनि दिसत देवा, हीं क्षतें या फळांतें ' ॥५७॥

बघुनि बहुत भोळा भाव त्या भिल्लिणीचा
बहुत मनिं सुखावे जीव त्या राघवाचा
धरुनि पद प्रभूचे भिल्लिणी शांत झाली
बघुनि अढळ भक्ती राघवें मुक्त केली ॥ ५८ ॥

सुखवि रघुपतीला अल्पशा देणगीनें
सुगम बहुत केला मोक्ष त्या भिल्लिणीनें
फिरत वनिं असा तो भक्त त्या उद्धराया
नमन विनित भावें हें असो रामराया ॥ ५९ ॥

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणें. स्थळप्रत.
अनुक्रम 20004 दि: 07704
क्रमांक 9338 नों: दि: 7.4.1904

पूर्वार्ध समाप्त
श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ।

REFBK-0009118
REFBK-0009118
मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा: क्र. ९९

कांहीं संग्राह्य पुस्तकें

सचित्र काव्य-कुसुमें

कवयित्री – काव्यकल्पलता श्री. **सारजाबाई बापट**

किं. १। रु. (ट. ख. वेगळा)

या पुस्तकांत पौराणिक, ऐतिहासिक, सामाजिक अनेक विषयांवर रसभरित काव्यें गुंफलीं आहेत. काव्यें सोपीं, स्वाभाविक व हृदयस्पर्शी झालीं असल्याबद्दल विद्वज्जनांचे अभिप्राय आलेले आहेत. साहित्यसम्राट कै. तात्यासाहेब केळकर यांनीं प्रस्तावना लिहिली आहे.

* * *

सचित्र कीर्तनसुधा भाग १ ला

लेखिका – काव्यचंद्रिका सौ. **राधाबाई आपटे,**

काव्यकल्पलता श्री. **सारजाबाई बापट**

आवृत्ति २ री किं. १। रु. (ट. ख. वेगळा)

लोकमान्य टिळक, कै. शिवरामपंत परांजपे वगैरे थोर लोकांचे उत्तम अभिप्राय. सुबोध भाषेंत लिहिलेल्या उत्कृष्ट आख्यानांचा हा संग्रह असून आर्ट पेपरवरील ६ चित्रें यांत घातलीं आहेत.

* * *

सचित्र कीर्तनसुधा भाग २ रा

लेखिका – काव्यचंद्रिका सौ. **राधाबाई आपटे,**

काव्यकल्पलता श्री. **सारजाबाई बापट**

किं. २ रु. (ट. ख. वेगळा)

या पुस्तकास श्रीमत् जगद्गुरु शंकराचार्य डॉ. कुर्तकोटी यांनीं आशीर्वाद दिला आहे. केसरी, स्वराज्य, महाराष्ट्र, चित्रमयजगत्, ज्ञानप्रकाश यांनीं या भागाची प्रशंसा केली आहे.

केसरी – कीर्तनसुधेच्या पहिल्या भागाच्या हजार प्रती चार महिन्यांत खपल्या. या भागांतील सुरस आख्यानें पाहिल्यास हा भागहि तितकाच लोकप्रिय होईल अशी खात्री वाटते. पुस्तक उपयुक्त, मनोरंजक व संग्राह्य वाटेल.

प्रसिद्ध साहित्यिक कै. **नाथमाधव** – गोष्टी, चुटके, सुभाषित, बोधवचनें इत्यादि भरणा मार्मिक रीतीनें केला आहे. कोणतेंहि पान उघडून त्यांतील चुटका वाचला कीं तो बोधामृताचा घुटकाच वाटतो.

(या पुस्तकांत गोष्टी, चुटके, बोधवचनें यांचा स्वतंत्र भाग जोडला आहे.)

* * *

कर्मफल

श्री. काकासाहेब ओंकार यांचें आत्मचरित्र

पृष्ठें ३७० किं. रु. ३।। (ट. ख. वेगळा)

केसरी — ज्यांना केवळ करमणुकीसाठीं कांहीं वाचावयाचें असेल त्यांची या पुस्तकाच्या वाचनानें भरपूर करमणूक होईल. आणि ज्यांना आपला आयुष्यक्रम सुव्यवस्थित करण्यासाठीं कांहीं धडे घ्यावयाचे असतील त्यांना हें आत्मचरित्र पुष्कळच मार्गदर्शक होईल.

आचार्य अत्रे — एखाद्या साहित्यिकाच्या तोंडांत मारील अशी तुमची लेखनपद्धति व शैली आहे. कादंबरीपेक्षांहि मनोरंजक आहे.

प्रो. श्री. म. माटे — आपलें लिहिणें सोपें, घरगुती वळणाचें व ठसठशीत आहे. मुख्य म्हणजे लिहिण्यांत विनोदाची व उपरोधाची बारीक काडी सर्व सणंगभर दिसून येते.

प्रो. ना. सी. फडके — आपल्या लिहिण्यांत चटकदारपणा आहे... माझी खात्री आहे कीं, आपलें हें 'कर्मफल' मराठी वाचकांना मनोरंजक व बोधप्रद वाटेल.

* * *

चित्ररूप रामायण (पूर्वार्ध)

चित्रकार – **भय्यासाहेब ओंकार**

किं. ६ रु. (ट. ख. वेगळा)

श्री. राजगोपालाचारी, श्री. बापूजी अणे, श्री. मोरारजीभाई देसाई, श्री. बाळासाहेब खेर, रँग्लर परांजपे वगैरे अनेक थोर व्यक्तींनीं मुक्तकंठानें स्तुति केलेलें उत्कृष्ट चित्रांचें पुस्तक.

हीं सर्व पुस्तकें मिळण्याचें ठिकाण

सौ. सावित्रीबाई ओंकार

जमखंडीकरांचा वाडा, ४९५ शनिवार पेठ, पुणें २.